

EG-109H028024076-267D5-FCN30P28123-2487D5
E-15092023-246775

xxxGIDExxx

लंडगा/kkj.k

असाधारण

Hkx II — [किमी ३]

भाग २ — विभाग १ izkf/kdkj ls

izdkf'kr

प्राधिकरणाने प्रकाशित केलेले

[पृष्ठ ३५] ubZ fnYyh] 'kqØokij flrEcj १५] २०२३@Hkknzin २४] १९४५ ¼'kd½

क्र. 35] नवी दिल्ली, शक्रवार, सप्टेंबर 15, 2023/भाद्र 24, 1945 (सका)

bl Hkx esa fHkUu i" B la[:k nh tkrh gS ftlls fd ;g vyx ladyu ds :i esa j[kk tk ldsA या भागाला वेगळे
पेजिंग दिले आहे जेणेकरून ते स्वतंत्र संकलन म्हणून दाखल करता येईल.

कायदा आणि न्याय मंत्रालय

(विधी विभाग)

नवी दिल्ली, 15 सप्टेंबर 2023/भाद्रा 24, 1945 (सका)

संसदेच्या खालील कायद्याला राष्ट्रपतींची संमती मिळाली

१४ सप्टेंबर २०२३ आणि सामान्य माहितीसाठी येथे प्रकाशित केले आहे:-

मध्यस्थी कायदा, २०२३

२०२३ चा क्रमांक ३२

[१४ सप्टेंबर २०२३.]

व्यावसायिक किंवा अन्यथा वाद सोडवण्यासाठी, मध्यस्थी, विशेषतः संस्थात्मक मध्यस्थीला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि सुलभ करण्यासाठी, मध्यस्थी करारांची अंमलबजावणी करण्यासाठी, मध्यस्थांच्या नोंदणीसाठी एक संस्था प्रदान करण्यासाठी, सामुदायिक मध्यस्थीला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि ऑनलाइन मध्यस्थी स्वीकार्य आणि किफायतशीर प्रक्रिया म्हणून बनवण्यासाठी आणि त्याच्याशी संबंधित किंवा त्याच्याशी संबंधित बाबींसाठी कायदा.

भारतीय प्रजासत्ताकाच्या चौहत्तरव्या वर्षी संसदेने खालीलप्रमाणे कायदा केला: --

प्रकरण पहिला

प्राथमिक

१. (१) या कायद्याला मध्यस्थी कायदा, २०२३ असे म्हटले जाऊ शकते.

(૨) તે સંપૂર્ણ ભારતભર લાગુ અસેલ.

(३) केंद्र सरकार अधिसूचनेद्वारे नियुक्त करेल त्या तारखेला ते अंमलात येईल आणि या कायद्याच्या वेगवेगळ्या तरतुदींसाठी आणि कोणत्याही

संक्षिप्त शीर्षक, विस्तार
आणि सुरुवात.

या कायद्याच्या प्रारंभाच्या अशा कोणत्याही तरतुदीतील संदर्भाचा अर्थ त्या तरतुदीच्या अंमलात येण्याच्या संदर्भ म्हणून घेतला जाईल.

प्रकरण दुसरा

अर्ज

अर्ज.

२. हा कायदा भारतात मध्यस्थी केली जाते तिथे लागू होईल, आणि-

(i) सर्व किंवा दोन्ही पक्ष भारतात नेहमीच राहतात किंवा भारतात समाविष्ट आहेत किंवा त्यांचे व्यवसायाचे ठिकाण आहे; किंवा

(ii) मध्यस्थी करारात अशी तरतूद आहे की कोणताही वाद या कायद्याच्या तरतुदीनुसार सोडवला जाईल; किंवा

(iii) आंतरराष्ट्रीय मध्यस्थी आहे; किंवा

(iv) जिथे वादातील एक पक्ष केंद्र सरकार किंवा राज्य असेल

सरकार किंवा एजन्सीज, सार्वजनिक संस्था, महामंडळे आणि स्थानिक संस्था, ज्यामध्ये अशा सरकारच्या नियंत्रणाखाली किंवा मालकीच्या संस्थांचा समावेश आहे आणि जिथे प्रकरण व्यावसायिक वादाशी संबंधित आहे; किंवा

(v) केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकारने वेळोवेळी योग्य वाटल्यास आणि अधिसूचित केल्यास, या कायद्याअंतर्गत मध्यस्थीद्वारे निराकरण करण्यासाठी इतर कोणत्याही प्रकारच्या वादासाठी, ज्यामध्ये अशी सरकारे, किंवा एजन्सी, सार्वजनिक संस्था, महामंडळे आणि स्थानिक संस्था, त्यांच्या नियंत्रणाखालील किंवा मालकीच्या संस्थांसह, एक पक्ष आहेत.

व्याख्या.

३. या कायद्यात, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसल्यास,-

(अ) "व्यावसायिक वाद" म्हणजे व्यावसायिक न्यायालये कायदा, २०१५ च्या कलम २ च्या उपकलम (१) च्या खंड

(क) मध्ये परिभाषित केलेला वाद ;

२०१६ चा ४.

(ब) "सामुदायिक मध्यस्थ" म्हणजे वर्तनाच्या उद्देशाने मध्यस्थ

प्रकरण दहा अंतर्गत सामुदायिक मध्यस्थी;

(क) "परिषद" म्हणजे कलम ३१ अंतर्गत स्थापन झालेली भारतीय मध्यस्थी परिषद;

(ड) "न्यायालय" म्हणजे भारतातील सक्षम न्यायालय ज्याचे आर्थिक आणि प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र आहे आणि

ज्याला मध्यस्थीचा विषय बनवणाऱ्या वादांवर निर्णय घेण्याचे अधिकार क्षेत्र आहे, जर तो एखाद्या खटल्याचा किंवा कार्यवाहीचा विषय असेल;

(इ) "न्यायालयाशी संलग्न मध्यस्थी" म्हणजे मध्यस्थी ज्यामध्ये खटला सुरू होण्यापूर्वीचा मध्यस्थी समाविष्ट आहे

कोणत्याही न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाने स्थापन केलेल्या मध्यस्थी केंद्रांमध्ये आयोजित केले जाते;

(च) "संस्थात्मक मध्यस्थी" म्हणजे मध्यस्थी सेवा प्रदात्याच्या मार्गदर्शनाखाली केलेली मध्यस्थी;

(छ) "आंतरराष्ट्रीय मध्यस्थी" म्हणजे या कायद्याअंतर्गत केलेली मध्यस्थी आणि ती भारतात सध्या लागू असलेल्या

कोणत्याही कायद्याअंतर्गत, करारात्मक किंवा अन्यथा, कायदेशीर संबंधातून उद्भवणाऱ्या व्यावसायिक वादाशी संबंधित आहे, आणि जिथे किमान एक पक्ष -

(i) भारताव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही देशाचा नागरिक असलेली किंवा नेहमीची राहणारी व्यक्ती; किंवा

(ii) भारताबाहेर व्यवसायाचे ठिकाण असलेली कोणत्याही स्वरूपाची मर्यादित दायित्व भागीदारी समाविष्ट असलेली कॉर्पोरेट संस्था; किंवा

(iii) व्यक्तींची संघटना किंवा संस्था ज्यांचे व्यवसायाचे ठिकाण आहे

भारताबाहेर; किंवा

(iv) परदेशाचे सरकार;

(ज) "मध्यस्थी" मध्ये अशी प्रक्रिया समाविष्ट आहे, जी मध्यस्थी, खटला सुरू होण्यापूर्वीची मध्यस्थी, ऑनलाइन मध्यस्थी, सामुदायिक मध्यस्थी, सलोखा किंवा तत्सम अर्थपूर्ण अभिव्यक्ती या शब्दांद्वारे संदर्भित केली जाते, ज्यामध्ये पक्ष मध्यस्थ म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या तिसऱ्या व्यक्तीच्या मदतीने त्यांच्या वादाचे सौहार्दपूर्ण तोडगा काढण्याचा प्रयत्न करतात, ज्याला वादातील पक्षांवर तोडगा लादण्याचा अधिकार नाही;

(i) "मध्यस्थ" म्हणजे अशी व्यक्ती जी पक्षांनी किंवा मध्यस्थी सेवा प्रदात्याने मध्यस्थी करण्यासाठी नियुक्त केली आहे आणि त्यात परिषदेकडे मध्यस्थ म्हणून नोंदणीकृत व्यक्तीचा समावेश आहे.

स्पष्टीकरण.—जेथे मध्यस्थीसाठी एकापेक्षा जास्त मध्यस्थ नियुक्त केले जातात, या कायद्यांतर्गत मध्यस्थांचा संदर्भ हा सर्व मध्यस्थांचा संदर्भ असेल;

(j) "मध्यस्थी करार" म्हणजे कलम ४ च्या उप-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेला मध्यस्थी करार ;

(के) "मध्यस्थी संप्रेषण" म्हणजे इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात किंवा अन्यथा, खालील द्वारे केलेला संवाद -

(i) काहीही सांगितले किंवा केले;

(ii) कोणताही दस्तऐवज; किंवा

(iii) दिलेली कोणतीही माहिती,

मध्यस्थीच्या उद्देशाने, किंवा त्याच्या संबंधात, किंवा दरम्यान, आणि त्यात मध्यस्थी करार किंवा मध्यस्थीद्वारे तोडगा काढण्याचा करार समाविष्ट आहे;

(ठ) "मध्यस्थी संस्था" म्हणजे अशी संस्था किंवा संघटना जी मध्यस्थांना प्रशिक्षण, सतत शिक्षण आणि प्रमाणपत्र प्रदान करते आणि या कायद्यांतर्गत अशी इतर कार्ये करते;

(एम) "मध्यस्थी सेवा प्रदाता" म्हणजे संदर्भित मध्यस्थी सेवा प्रदाता कलम ४० च्या उप-कलम (१) मध्ये;

(न) "मध्यस्थी समझोता करार" म्हणजे मध्यस्थी समझोता करार कलम १९ च्या उप-कलम (१) मध्ये संदर्भित ;

(ओ) "सदस्य" म्हणजे परिषदेचा पूर्णवेळ किंवा अर्धवेळ सदस्य आणि त्यात समाविष्ट आहे अध्यक्ष;

(प) "अधिसूचना" म्हणजे अधिकृत राजपत्रात प्रकाशित झालेली अधिसूचना आणि "अधिसूचित" हा शब्दप्रयोग त्याच्या समरूप अर्थासह आणि व्याकरणीय फरकांसह त्यानुसार अर्थ लावला जाईल;

(q) "ऑनलाइन मध्यस्थी" म्हणजे कलम ३० मध्ये उल्लेख केलेला ऑनलाइन मध्यस्थी;

(r) "सहभागी" म्हणजे मध्यस्थीमध्ये सहभागी होणाऱ्या पक्षांव्यतिरिक्त इतर व्यक्ती आणि त्यात सल्लागार, वकील, सल्लागार आणि कोणतेही तांत्रिक तज्ञ आणि निरीक्षक यांचा समावेश आहे;

(s) "पक्ष" म्हणजे मध्यस्थी करार किंवा मध्यस्थी कार्यवाहीचा पक्ष ज्याची संमती किंवा संमती विवाद सोडवण्यासाठी आवश्यक आहे आणि त्यात त्यांचा समावेश आहे उत्तराधिकारी;

(ट) "व्यवसायाचे ठिकाण" मध्ये समाविष्ट आहे-

(अ) व्यवसाय सामान्यतः चालतो ते ठिकाण, आणि त्यात गोदाम, गोदाम किंवा इतर कोणतेही ठिकाण समाविष्ट आहे जिथे एखादा पक्ष त्याच्या वस्तू साठवतो, वस्तू किंवा सेवा पुरवतो किंवा प्राप्त करतो किंवा दोन्ही करतो; किंवा

(ब) अशी जागा जिथे पक्ष त्यांचे हिशेबपुस्तके ठेवतो; किंवा

(क) अशी जागा जिथे एखादा पक्ष एजंटमार्फत व्यवसाय करतो, मग तो कोणत्याही नावाने ओळखला जात असो;

(u) "प्री-लिटिगेशन मध्यस्थी" म्हणजे कलम ५ च्या उपकलम (२) अंतर्गत न्यायालय किंवा अधिसूचित न्यायाधिकरणासमोर दिवाणी किंवा व्यावसायिक स्वरूपाचा दावा किंवा कार्यवाही दाखल करण्यापूर्वी, कलम ५ अंतर्गत तरतुद केल्यानुसार, वादांचे निराकरण करण्यासाठी मध्यस्थी करण्याची प्रक्रिया ;

(५) "निर्धारित" म्हणजे या कायद्याअंतर्गत केंद्र सरकारने केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले;

(प) "अनुसूची" म्हणजे या कायद्याशी जोडलेले अनुसूची;

(x) "सुरक्षित इलेक्ट्रॉनिक स्वाक्षरी" ऑनलाइन मध्यस्थी साधनांच्या संदर्भात, माहिती तंत्रज्ञान कायद्याच्या कलम १५ मध्ये संदर्भित इलेक्ट्रॉनिक स्वाक्षरी

कायदा, २०००; आणि

२००० पैकी २१.

(y) "निर्दिष्ट" म्हणजे या अंतर्गत परिषदेने केलेल्या नियमांद्वारे निर्दिष्ट केलेले कृती.

प्रकरण तिसरा

मध्यस्थी

मध्यस्थी करार.

४. (१) मध्यस्थी करार हा पक्षांनी किंवा त्यांच्यामार्फत दावा करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने लेखी स्वरूपात असावा, ज्यामध्ये पक्षांमध्ये उद्भवलेले किंवा उद्भवू शकणारे सर्व किंवा काही वाद मध्यस्थीकडे सादर केले जातील.

(२) मध्यस्थी करार करारातील मध्यस्थी कलमाच्या स्वरूपात असू शकतो किंवा वेगळ्या कराराचे स्वरूप.

(३) मध्यस्थी करार लेखी स्वरूपात असतो, जर तो खालील मध्ये समाविष्ट असेल किंवा नोंदवला असेल तर-

(अ) पक्षांनी स्वाक्षरी केलेले कोणतेही दस्तऐवज;

(ब) इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात संप्रेषण किंवा पत्रांची देवाणघेवाण माहिती तंत्रज्ञान कायदा, २००० अंतर्गत तरतुद केल्याप्रमाणे;

२००० पैकी २१.

(क) एखाद्या खटल्यातील किंवा इतर कोणत्याही कार्यवाहीत ज्यांच्या अस्तित्वात आहे अशा कोणत्याही युक्तिवादांमध्ये मध्यस्थी करारावर एका पक्षाचा दावा आहे आणि दुसऱ्या पक्षाकडून तो नाकारला जात नाही.

(४) कोणत्याही करारात मध्यस्थी कलम असलेला संदर्भ जर करार लेखी स्वरूपात असेल आणि संदर्भ असा असेल की मध्यस्थी कलम कराराचा भाग असेल तर तो मध्यस्थी करार होईल.

(५) पक्षकार करारानुसार त्यांच्यामध्ये उद्भवणाऱ्या कोणत्याही वादात मध्यस्थी करण्यास सहमत होऊ शकतात, मग तो वाद उद्भवण्यापूर्वी झाला असो किंवा त्यानंतर झाला असो.

(६) आंतरराष्ट्रीय मध्यस्थीच्या बाबतीत मध्यस्थी करार म्हणजे करार कलम ३ च्या खंड (अ) मध्ये उल्लेख केलेल्या व्यावसायिक विवादांच्या प्रकरणांच्या निराकरणासाठी .

खटल्यापूर्वी मध्यस्थी.

५. (१) या कायद्याच्या इतर तरतुदींच्या अधीन राहून, कोणताही मध्यस्थी करार अस्तित्वात असो वा नसो, कोणत्याही न्यायालयात दिवाणी किंवा व्यावसायिक स्वरूपाचा कोणताही खटला किंवा कार्यवाही दाखल करण्यापूर्वी पक्ष स्वेच्छेने आणि परस्पर संमतीने या कायद्याच्या तरतुदींनुसार पूर्व-दावा मध्यस्थीद्वारे विवादांचे निराकरण करण्यासाठी पावले उचलू शकतात:

परंतु, निर्दिष्ट मूल्याच्या व्यावसायिक वादांच्या प्रकरणांमध्ये पूर्व-दावा मध्यस्थी ही व्यावसायिक न्यायालये कायदा, २०१५ च्या कलम १२अ च्या तरतुदी आणि त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांनुसार केली जाईल.

२०१६ चा ४.

(२) उप-कलम (१) च्या तरतुदी केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकारने, यथास्थिती, अधिसूचित केलेल्या न्यायाधिकरणांना लागू असतील.

(३) उप-कलम (१) आणि (२) च्या उद्देशासाठी , पक्षांनी अन्यथा मान्य केले नसल्यास, मध्यस्थ,-

(i) परिषदेकडे नोंदणीकृत; किंवा

(ii) न्यायालयाशी संलग्न मध्यस्थी केंद्राद्वारे पॅनेल केलेले; किंवा

सेक. १]	भारताचे राजपत्र असाधारण	५
	(iii) कायदेशीर सेवा प्राधिकरणांतर्गत स्थापन केलेल्या प्राधिकरणाद्वारे पॅनेल केलेले	
१९८७ पैकी ३९.	कायदा, १९८७; किंवा	
	(iv) या कायद्यांतर्गत मान्यताप्राप्त मध्यस्थी सेवा प्रदात्याद्वारे पॅनेल केलेले,	
	खटल्यापूर्वी मध्यस्थी करेल.	
	(४) उप-कलम (३) च्या कलम (ii) आणि (iii) अंतर्गत खटलापूर्व मध्यस्थी करण्यासाठी , पक्ष उच्च न्यायालयांनी किंवा कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ अंतर्गत स्थापन केलेल्या प्राधिकरणाने या उद्देशासाठी नियुक्त केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीची विनंती करू शकतो.	१९८७ पैकी ३९.
	(५) न्यायालयाशी संलग्न मध्यस्थी केंद्र आणि कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ अंतर्गत स्थापन केलेले प्राधिकरण, खटल्यापूर्वीच्या मध्यस्थीच्या उद्देशाने मध्यस्थांचे एक पॅनेल राखतील.	१९८७ पैकी ३९.
	(६) उप-कलम (१) आणि (२) आणि मोटार वाहन कायदा, १९८८ मध्ये काहीही असले तरी, जेव्हा अपघातामुळे उद्भवणाऱ्या भरपाईसाठी दावा न्यायाधिकरणासमोर अर्ज केला जातो, तेव्हा जर त्या कायद्याच्या कलम १४९ मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे पक्षांमध्ये तोडगा निघाला नाही, तर दावा न्यायाधिकरण पक्षांना मध्यस्थीसाठी या कायद्याअंतर्गत मध्यस्थ किंवा मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडे पाठवेल.	१९८८ मधील ५९.
	(७) जेव्हा पक्ष उप-कलम (६) अंतर्गत समझोता करारावर पोहोचतात , तेव्हा तो दावे न्यायाधिकरणासमोर विचारार्थ ठेवला जाईल.	
	(८) जर उप-कलम (६) अंतर्गत पक्ष समझोता करारावर पोहोचले नाहीत , तर मध्यस्थांनी तयार केलेला गैर-समझोता अहवाल दावे न्यायाधिकरणाकडे पाठवला जाईल, ज्याने प्रकरण मध्यस्थीसाठी निर्णयासाठी पाठवले आहे.	
	६. (१) पहिल्या अनुसूची अंतर्गत सूचक यादीमध्ये समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही वादाच्या किंवा प्रकरणाच्या निराकरणासाठी या कायद्याअंतर्गत मध्यस्थी केली जाणार नाही:	मध्यस्थीसाठी योग्य नसलेले वाद किंवा प्रकरणे.
	परंतु, येथे समाविष्ट असलेली कोणतीही गोष्ट, योग्य वाटल्यास, कोणत्याही न्यायालयाला, पक्षांमधील मिटवता येण्याजोग्या आणि प्रलंबित असलेल्या वैवाहिक गुन्ह्यांसह, मिटवता येण्याजोग्या गुन्ह्यांशी संबंधित कोणताही वाद मध्यस्थीकडे पाठविण्यास प्रतिबंध करणार नाही:	
	परंतु पुढे असे की, अशा मध्यस्थीचा परिणाम हा	
	कलम २७ च्या उप-कलम (२) मध्ये उल्लेख केलेल्या न्यायालयाच्या निर्णयाचा किंवा हुकुमाचा , आणि सध्या लागू असलेल्या कायद्यानुसार न्यायालयाकडून त्याचा पुढील विचार केला जाईल.	
	(२) जर केंद्र सरकारला असे वाटले की असे करणे आवश्यक किंवा योग्य आहे, तर ते अधिसूचनेद्वारे, पहिल्या अनुसूचीमध्ये सुधारणा करू शकते.	
	७. (१) कलम ५ च्या उप-कलम (१) अंतर्गत वाद मिटला नसला तरीही , न्यायालय किंवा न्यायाधिकरण, कार्यवाहीच्या कोणत्याही टप्प्यावर, पक्षांना मध्यस्थी करण्यासाठी पाठवू शकते.	पक्षांना मध्यस्थीसाठी पाठविण्याचा न्यायालयाचा किंवा न्यायाधिकरणाचा अधिकार.
	(२) जर न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाने पक्षांना मध्यस्थी करण्यासाठी पाठवले तर, योग्य वाटल्यास ते कोणत्याही पक्षाच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी योग्य अंतरिम आदेश देऊ शकते.	
	(३) पक्षांना मध्यस्थीमध्ये तोडगा काढणे बंधनकारक राहणार नाही.	
	उप-कलम (१) अंतर्गत संदर्भानुसार .	
	प्रकरण ४	
	मध्यस्थ	
	८. (१) पक्षांनी अन्यथा मान्य केले नसल्यास, कोणत्याही राष्ट्रीयत्वाच्या व्यक्तीला मध्यस्थ म्हणून नियुक्त केले जाऊ शकते:	मध्यस्थांची नियुक्ती.

परंतु, कोणत्याही परदेशी राष्ट्रीयत्वाच्या मध्यस्थाकडे निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे पात्रता, अनुभव आणि मान्यता असणे आवश्यक आहे.

(२) पक्षांना मध्यस्थांचे नाव आणि त्यांच्या नियुक्तीच्या प्रक्रियेवर सहमती दर्शविण्याचे स्वातंत्र्य असेल.

(३) जर उप-कलम (२) मध्ये उल्लेख केलेल्या मुद्द्यावर पक्ष कोणत्याही करारावर पोहोचले नाहीत, तर मध्यस्थी सुरू करू इच्छिणाऱ्या पक्षाने मध्यस्थ नियुक्तीसाठी मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडे अर्ज करावा.

(४) उप-कलम (३) अंतर्गत अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर, मध्यस्थी सेवा प्रदात्याने, सात दिवसांच्या आत, नियुक्त करावे, -

(i) पक्षांनी मान्य केल्याप्रमाणे मध्यस्थ; किंवा

(ii) जर पक्ष मध्यस्थ नियुक्तीबाबत एकमत होऊ शकले नाहीत किंवा त्यांनी मान्य केलेल्या मध्यस्थाने मध्यस्थ म्हणून काम करण्यास नकार दिला तर, त्यांच्या संमतीने त्यांच्याद्वारे नियुक्त केलेल्या पॅनेलमधील मध्यस्थ.

(५) उप-कलम (४) च्या खंड (i) अंतर्गत नियुक्त केलेल्या व्यक्तीने अशा नियुक्तीची माहिती मिळाल्याच्या तारखेपासून सात दिवसांच्या आत आपली इच्छा किंवा अन्यथा कळवावी.

पक्षांची पसंती.

९. मध्यस्थी सेवा प्रदात्याने, त्यांच्याद्वारे राखलेल्या मध्यस्थांच्या पॅनेलमधील कोणत्याही व्यक्तीची नियुक्ती करताना, त्याची योग्यता आणि वाद सोडवण्यासाठी पक्षांची पसंती विचारात घ्यावी.

हितसंबंधांचा संघर्ष
आणि खुलासा.

१०. (१) मध्यस्थ म्हणून नियुक्त केलेली व्यक्ती, मध्यस्थी करण्यापूर्वी, कोणत्याही परिस्थिती किंवा संभाव्य परिस्थिती, वैयक्तिक, व्यावसायिक, आर्थिक किंवा अन्यथा, ज्यामुळे हितसंबंधांचा संघर्ष होऊ शकतो किंवा ज्यामुळे मध्यस्थ म्हणून त्याच्या स्वातंत्र्याबद्दल किंवा निःपक्षपातीपणाबद्दल न्याय्य शंका निर्माण होण्याची शक्यता आहे, त्याबद्दल पक्षांना लेखी स्वरूपात खुलासा करेल.

(२) मध्यस्थी दरम्यान, मध्यस्थ, विलंब न करता, उप-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेल्या कोणत्याही हितसंबंधांच्या संघर्षाची, जी नव्याने उद्भवली आहे किंवा त्याच्या माहितीत आली आहे, ती पक्षांना लेखी स्वरूपात उघड करेल.

(३) उप-कलम (१) किंवा उप-कलम (२) अंतर्गत खुलासा केल्यानंतर, जर सर्व पक्षांनी लेखी स्वरूपात आक्षेप व्यक्त केले तर त्यांना कोणताही आक्षेप माफ करण्याचा पर्याय असेल, ज्याचा अर्थ पक्षांची संमती म्हणून घेतला जाईल.

(४) उप-कलम (१) किंवा उप-कलम (२) अंतर्गत उघड केल्यावर, जर दोन्ही पक्षांना इच्छा असेल तर मध्यस्थ बदला, मग, जर -

(i) संस्थात्मक मध्यस्थी, असा पक्ष मध्यस्थी सेवा प्रदात्याला लागू करेल
मध्यस्थांच्या आदेशाची समाप्ती करण्यासाठी;

(ii) संस्थात्मक मध्यस्थी व्यतिरिक्त इतर मध्यस्थी केल्यास, असा पक्ष मध्यस्थीचा आदेश समाप्त करेल.

मध्यस्थांच्या
अधिकाराची समाप्ती.

११. मध्यस्थी सेवा प्रदाता मध्यस्थांचा आदेश रद्द करू शकतो जर -

(i) कलम १० च्या उपकलम (४) च्या खंड (i) अंतर्गत पक्षाकडून अर्जाची पावती; किंवा

(ii) सहभागी किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीकडून हितसंबंधांच्या संघर्षाच्या प्रकरणात मध्यस्थ सहभागी असल्याची माहिती मिळणे;
किंवा

(iii) कोणत्याही कारणास्तव मध्यस्थीतून त्याचे माघार:

परंतु, जर मध्यस्थांना सुनावणी दिल्यानंतर, मध्यस्थी सेवा प्रदात्याला असे आढळून आले की मध्यस्थांच्या स्वातंत्र्याबद्दल किंवा निःपक्षपातीपणाबद्दल न्याय्य शंका आहे आणि ती पक्षांच्या निदर्शनास आणून देण्यात आली आहे आणि कोणताही पक्ष मध्यस्थाची जागा घेऊ इच्छित असेल तर कलम (ii) अंतर्गत समाप्ती लागू केली जाईल.

१२. मध्यस्थांचा कार्यकाळ संपल्यानंतर -

मध्यस्थांची बदली.

(i) कलम १० च्या उप-कलम (४) च्या कलम (ii) अंतर्गत संस्थात्मक मध्यस्थी व्यतिरिक्त इतर मध्यस्थीच्या बाबतीत , पक्ष अशा समाप्तीपासून सात दिवसांच्या आत दुसरा मध्यस्थ नियुक्त करू शकतात; आणि

(ii) कलम ११ अंतर्गत, मध्यस्थी सेवा प्रदात्याने अशा समाप्तीपासून सात दिवसांच्या आत त्यांच्याकडे असलेल्या पॅनेलमधून दुसरा मध्यस्थ नियुक्त करावा.

प्रकरण पाचवा

मध्यस्थी प्रक्रिया

१३. या कायद्याअंतर्गत होणारी प्रत्येक मध्यस्थी प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात केली जाईल. वादाच्या विषयाचा निर्णय घेण्यासाठी सक्षम अधिकारक्षेत्रातील न्यायालय किंवा न्यायाधिकरण:

मध्यस्थी करण्यासाठी
प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र.

परंतु, पक्षांच्या परस्पर संमतीने, मध्यस्थी न्यायालयाच्या किंवा न्यायाधिकरणाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राबाहेरील कोणत्याही ठिकाणी किंवा ऑनलाइन मध्यस्थीद्वारे केली जाऊ शकते.

स्पष्टीकरण.— शंका दूर करण्यासाठी, हे स्पष्ट केले जाते की जिथे पक्ष मध्यस्थी कराराची अंमलबजावणी, आव्हान आणि नोंदणी करण्याच्या उद्देशाने प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राबाहेर किंवा ऑनलाइन कोणत्याही ठिकाणी मध्यस्थी करण्यास सहमत आहेत, तिथे ते सक्षम अधिकारक्षेत्राच्या न्यायालयाच्या किंवा न्यायाधिकरणाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात केले गेले आहे असे मानले जाईल.

१४. एखाद्या विशिष्ट वादाच्या संदर्भात मध्यस्थी कार्यवाही असे मानली जाईल की सुरू झाले आहेत -

मध्यस्थीची सुरुवात.

(अ) जेव्हा पक्षांमध्ये मध्यस्थीद्वारे वाद मिटवण्याचा करार असतो, तेव्हा मध्यस्थी सुरू करणाऱ्या पक्षाकडून ज्या दिवशी पक्ष किंवा पक्षांना असा वाद मध्यस्थीकडे पाठवण्याची सूचना मिळते ती तारीख; किंवा

(ब) इतर प्रकरणांमध्ये-

(i) जिथे पक्षांनी मध्यस्थ नियुक्तीसाठी संमती देणाऱ्या तारखेला त्यांच्यातील वाद मिटविण्यासाठी आणि मध्यस्थीसाठी त्यांच्या पसंतीचा मध्यस्थ नियुक्त करण्यास सहमती दर्शविली असेल; किंवा

(ii) जेव्हा पक्षांपैकी एकाने मध्यस्थीद्वारे विवादांचे निराकरण करण्यासाठी मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडे अर्ज केला, तेव्हा मध्यस्थ नियुक्तीची तारीख.

१५. (१) मध्यस्थी प्रक्रिया निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने केली जाईल.

मध्यस्थीचे आचरण.

(२) मध्यस्थ पक्षांना त्यांच्या वादाचे सौहार्दपूर्ण निराकरण करण्याच्या प्रयत्नात स्वतंत्र, तटस्थ आणि निष्पक्ष पद्धतीने मदत करेल.

(३) मध्यस्थ नेहमीच वस्तुनिष्ठता आणि निष्पक्षतेच्या तत्वांनी मार्गदर्शन करेल आणि पक्षांची स्वेच्छा, गोपनीयता आणि स्व-निर्णय आणि निर्दिष्ट केलेल्या व्यावसायिक आणि नैतिक वर्तनाच्या मानकांचे रक्षण करेल.

(४) मध्यस्थी प्रक्रियेमध्ये मध्यस्थाने प्रकरणाची परिस्थिती लक्षात घेऊन योग्य वाटतील अशा उपाययोजना करणे समाविष्ट असू शकते, ज्यामध्ये मध्यस्थी आयोजित करण्यासाठी आणि प्रक्रियेच्या सुव्यवस्थित आणि वेळेवर पार पाडण्यासाठी आणि तिची अखंडता राखण्यासाठी मध्यस्थी दरम्यान, मध्यस्थ योग्य वाटेल तितक्या वेळा पक्षकार किंवा सहभागींशी संयुक्तपणे किंवा स्वतंत्रपणे भेटणे समाविष्ट असू शकते.

१९०८ पैकी ५.
१८७२ पैकी १.

(५) मध्यस्थ नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ किंवा भारतीय पुरावा कायदा, १८७२ यांनी बांधील राहणार नाही.

(६) मध्यस्थ पक्षांच्या संमतीने मध्यस्थ प्रक्रियेत वापरल्या जाणाऱ्या भाषा किंवा भाषा निश्चित करेल.

१६. (१) मध्यस्थ पक्षांना विवादाचे स्वेच्छेने निराकरण करण्यास मदत करेल आणि प्रत्येक पक्षाचे मत त्यांच्या मान्यतेच्या मर्यादेपर्यंत एकमेकांना कळवेल, त्यांना मुद्दे ओळखण्यास, चांगल्या समजुती वाढविण्यास, प्राधान्यक्रम स्पष्ट करण्यास मदत करेल,

मध्यस्थीची
भूमिका.

८	भारताचे राजपत्र असाधारण	[भाग २—
वाद लवकरात लवकर सोडवण्याच्या प्रयत्नात तोडगा काढण्याचे क्षेत्र शोधणे आणि पर्याय निर्माण करणे, त्यांच्या दाव्यांबद्दल निर्णय घेण्याची जबाबदारी पक्षांची आहे यावर भर देणे.		
(२) मध्यस्थ पक्षांना स्पष्टपणे कळवेल की तो फक्त वाद सोडवण्याच्या निर्णयापर्यंत पोहोचण्यास मदत करतो आणि तो कोणताही तोडगा लादणार नाही किंवा मध्यस्थीमुळे तोडगा निघू शकेल अशी कोणतीही हमी देणार नाही.		
इतर कार्यवाहीत मध्यस्थीची भूमिका.	१७. मध्यस्थ -	
(अ) मध्यस्थी कार्यवाहीचा विषय असलेल्या वादाच्या संदर्भात कोणत्याही मध्यस्थ किंवा न्यायालयीन कार्यवाहीत मध्यस्थ म्हणून किंवा पक्षाचा प्रतिनिधी किंवा वकील म्हणून काम करणे;		
(ब) कोणत्याही मध्यस्थी किंवा न्यायालयीन कार्यवाहीत पक्षांनी साक्षीदार म्हणून हजर राहावे.		
मध्यस्थी पूर्ण करण्यासाठी कालमर्यादा.	१८. (१) सध्या लागू असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, या कायद्याअंतर्गत मध्यस्थी मध्यस्थासमोर पहिल्यांदा हजर राहण्यासाठी निश्चित केलेल्या तारखेपासून एकशे वीस दिवसांच्या कालावधीत पूर्ण केली जाईल.	
मध्यस्थीद्वारे तोडगा करार.	(२) उप-कलम (१) अंतर्गत नमूद केलेल्या मध्यस्थीसाठीचा कालावधी पक्षांनी मान्य केल्यानुसार आणखी एका कालावधीसाठी वाढवता येईल, परंतु तो साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसावा.	
१९. (१) मध्यस्थीद्वारे केलेल्या समझोत्याच्या करारामध्ये मध्यस्थीमुळे उद्भवणाऱ्या काही किंवा सर्व पक्षांमधील लेखी करार, अशा पक्षांमधील काही किंवा सर्व वादांचे निराकरण आणि मध्यस्थाद्वारे प्रमाणित केलेला करार समाविष्ट असतो:		
परंतु, मध्यस्थीद्वारे केलेल्या समझोत्याच्या कराराच्या अटी मध्यस्थीकडे निर्देशित केलेल्या विवादांच्या पलीकडे वाढू शकतात.		
स्पष्टीकरण.— भारतीय करार कायदा, १८७२ अंतर्गत रद्दबातल असलेला मध्यस्थी करार, मध्यस्थी कराराच्या अर्थानुसार कायदेशीर समझोता करार मानला जाणार नाही.		१८७२ पैकी ९.
(२) जेव्हा सर्व किंवा काही वादांबाबत पक्षांमध्ये मध्यस्थीद्वारे तोडगा काढण्याचा करार होतो, तेव्हा तो लेखी स्वरूपात असेल आणि त्यावर पक्षांनी स्वाक्षरी केली असेल.		
(३) कलम २६ च्या तरतुदींच्या अधीन राहून, मध्यस्थीद्वारे स्वाक्षरी केलेला समझोता करार, -		
(i) संस्थात्मक मध्यस्थीच्या बाबतीत, मध्यस्थाकडे सादर केले जाईल, जो ते प्रमाणित केल्यानंतर, त्याच्या स्वाक्षरी असलेल्या कव्हर लेटरसह, मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडे पाठवेल आणि पक्षांना त्याची प्रत देखील प्रदान करेल;		
(ii) इतर सर्व प्रकरणांमध्ये, मध्यस्थाकडे सादर केले जाईल जो मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराची पडताळणी केल्यानंतर, सर्व पक्षांना एक प्रत प्रदान करेल.		
(४) पक्ष, मध्यस्थी प्रक्रियेदरम्यान कधीही, मध्यस्थीचा विषय असलेल्या कोणत्याही वादांबाबत करार करू शकतात.		
(५) या कलमाअंतर्गत कोणत्याही मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या करारामध्ये समझोता समाविष्ट आहे ऑनलाइन मध्यस्थीमुळे झालेला करार.		
मध्यस्थीद्वारे समझोता कराराची नोंदणी.	२०. (१) नोंदीसाठी, न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणात पाठवलेल्या मध्यस्थी किंवा लोकअदालतचा निवाडा किंवा कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ च्या कलम २१ किंवा कलम २२ई अंतर्गत कायमस्वरूपी लोकअदालतचा अंतिम निवाडा वगळता, पक्षांमध्ये झालेला मध्यस्थीद्वारे झालेला समझोता करार, पक्षांच्या पर्यायानुसार, सदर कायद्याअंतर्गत स्थापन केलेल्या प्राधिकरणाकडे किंवा केंद्र सरकारने अधिसूचित केलेल्या इतर कोणत्याही संस्थेकडे, निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने नोंदणीकृत केला जाऊ शकतो आणि असा प्राधिकरण किंवा संस्था अशा समझोता करारांना एक अद्वितीय नोंदणी क्रमांक जारी करेल:	१९८७ पैकी ३९.
परंतु, या कलमाअंतर्गत मध्यस्थीद्वारे केलेला समझोता करार अशा प्राधिकरणाकडे किंवा विवादाच्या विषयाचा निर्णय घेण्यासाठी सक्षम अधिकारक्षेत्रातील न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात असलेल्या संस्थेकडे नोंदणीकृत केला जाऊ शकतो.		

स्पष्टीकरण.— शंका दूर करण्यासाठी, हे स्पष्ट केले जाते की या उप-कलमात समाविष्ट असलेली कोणतीही गोष्ट कलम २७ अंतर्गत मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराची अंमलबजावणी करण्याच्या किंवा कलम २८ अंतर्गत त्याला आव्हान देण्याच्या पक्षांच्या अधिकारांवर परिणाम करणार नाही.

(२) उप-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेली नोंदणी पक्ष किंवा मध्यस्थी सेवा प्रदात्याद्वारे मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराची प्रमाणित प्रत मिळाल्याच्या तारखेपासून एकशे ऐंशी दिवसांच्या कालावधीत केली जाऊ शकते:

परंतु, मध्यस्थीद्वारे केलेला समझोता करार प्राधिकरण किंवा उप-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेल्या इतर कोणत्याही संस्थेशी सल्लामसलत करून निर्दिष्ट केलेल्या शुल्काच्या भरपाईवर एकशे ऐंशी दिवसांच्या कालावधीनंतर नोंदणीकृत करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते .

२१. कलम २६ च्या तरतुदींच्या अधीन राहून, जेथे कलम १८ अंतर्गत प्रदान केलेल्या कालावधीत पक्षांमध्ये कोणताही करार झाला नाही, किंवा जेथे मध्यस्थ असा विचार करतो की कोणताही तोडगा शक्य नाही, तो -

नॉन-
सेटलमेंट
अहवाल.

(i) संस्थात्मक मध्यस्थीच्या बाबतीत, समझोता नसलेला अहवाल सादर करा
लेखी स्वरूपात मध्यस्थी सेवा प्रदाता;

(ii) इतर सर्व प्रकरणांमध्ये, नॉन-सेटलमेंट रिपोर्ट तयार करा आणि त्याची स्वाक्षरी केलेली प्रत द्या.
सर्व पक्षांना:

परंतु, या कलमात उल्लेख केलेल्या अहवालात खालील कारणांचा खुलासा केला जाणार नाही:
मध्यस्थी दरम्यान त्यांच्या वर्तनाशी संबंधित कोणताही अन्य मुद्दा किंवा गोष्ट, तोडगा काढणे.

२२. (१) या कायद्याच्या इतर तरतुदींच्या अधीन राहून, मध्यस्थ, मध्यस्थी सेवा प्रदाता, पक्ष आणि मध्यस्थीमधील सहभागी हे
मध्यस्थी कार्यवाहीशी संबंधित खालील सर्व बाबी गुप्त ठेवतील, म्हणजे:-

गुप्तता.

(i) पावती, मते, सूचना, आश्वासने, प्रस्ताव, माफीनामा
आणि मध्यस्थी दरम्यान केलेले कबूल;

(ii) मध्यस्थीमध्ये केलेल्या किंवा देवाणघेवाण केलेल्या प्रस्तावांची स्वीकृती किंवा स्वीकार करण्याची तयारी;

(iii) केवळ मध्यस्थी करण्यासाठी किंवा त्याच्या संबंधात तयार केलेले दस्तऐवज;

(iv) इतर कोणताही मध्यस्थी संवाद.

(२) मध्यस्थी कार्यवाहीची गोपनीयता सुनिश्चित करण्यासाठी, मध्यस्थी कार्यवाहीचे कोणतेही ऑडिओ किंवा व्हिडिओ रेकॉर्डिंग पक्ष किंवा मध्यस्थी आणि मध्यस्थी सेवा प्रदात्यासह सहभागींनी केले जाणार नाही किंवा राखले जाणार नाही, ते प्रत्यक्ष किंवा ऑनलाइन केले जाणार नाही.

(३) मध्यस्थी करणारा कोणताही पक्ष मध्यस्थी न्यायाधिकरणासह न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणासमोरील कोणत्याही कार्यवाहीत, उप-कलम (१) च्या कलम (i) ते (iv) मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही माहितीवर किंवा संप्रेषणावर, ज्यामध्ये इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात असलेली कोणतीही माहिती किंवा मौखिक संप्रेषण समाविष्ट आहे, अवलंबून राहणार नाही किंवा पुरावा म्हणून सादर करणार नाही आणि मध्यस्थ न्यायाधिकरणासह न्यायालय किंवा न्यायाधिकरण अशा माहितीची किंवा पुराव्याची दखल घेणार नाही.

(४) या कलमातील तरतुदी मध्यस्थाला संशोधन, अहवाल किंवा प्रशिक्षण उद्देशांसाठी मध्यस्थीच्या विषय असलेल्या बाबींबद्दल सामान्य माहिती संकलित करण्यास किंवा उघड करण्यास प्रतिबंधित करणार नाहीत, जर माहिती स्पष्टपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे एखाद्या पक्षाची किंवा सहभागींची किंवा मध्यस्थीमधील विशिष्ट विवादांची ओळख पटवत नसेल.

स्पष्टीकरण.— शंका दूर करण्यासाठी, याद्वारे स्पष्ट केले जाते की या कलमात समाविष्ट असलेली कोणतीही गोष्ट मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या करारावर लागू होणार नाही जिथे नोंदणी, अंमलबजावणी आणि आव्हानाच्या उद्देशाने त्याचे प्रकटीकरण आवश्यक असेल.

१०

भारताचे राजपत्र असाधारण

[भाग २—

प्रकटीकरणाविरुद्ध स्वीकारार्हता आणि विशेषाधिकार.

२३. (१) मध्यस्थीमध्ये सहभागी असलेल्या कोणत्याही मध्यस्थाला किंवा सहभागीला, ज्यामध्ये मध्यस्थीच्या उद्देशाने नियुक्त केलेले तज्ञ आणि सल्लागार आणि मध्यस्थीच्या प्रशासनात सहभागी असलेल्या व्यक्तींचा समावेश आहे, कोणत्याही वेळी कोणत्याही न्यायालयाला किंवा न्यायाधिकरणाला किंवा कोणत्याही न्यायिक कार्यवाहीत, कोणत्याही वर्णनाद्वारे, मध्यस्थीमधील कोणताही संवाद उघड करण्याची किंवा मध्यस्थी दरम्यान पक्षांच्या कोणत्याही दस्तऐवजाची किंवा स्वरूपाची किंवा वर्तनाची सामग्री किंवा अटी सांगण्याची परवानगी दिली जाणार नाही किंवा त्यांना मध्यस्थी दरम्यान परिचित झालेल्या वाटाघाटी किंवा ऑफर किंवा प्रति-ऑफरची सामग्री समाविष्ट करण्याची सक्ती केली जाणार नाही:

परंतु, या कलम आणि कलम २२ मधील काहीही मध्यस्थीच्या व्यावसायिक गैरवर्तनाचा दावा किंवा तक्रार किंवा मध्यस्थी दरम्यान झालेल्या वर्तनावर आधारित गैरवर्तन सिद्ध करण्यासाठी किंवा विवादित करण्यासाठी मागितलेली किंवा प्रदान केलेली माहिती उघड करण्यापासून, संरक्षण करणार नाही.

(२) खालील गोष्टींशी संबंधित कोणताही विशेषाधिकार किंवा गोपनीयता असणार नाही-

(अ) सध्या अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही कायदानुसार शिक्षापात्र गुन्हा करण्याची धमकी किंवा योजनेचे विधान;

(ब) घरगुती हिंसाचार किंवा बाल शोषणाशी संबंधित माहिती; आणि

(क) मध्यस्थी दरम्यान केलेली विधाने जी सार्वजनिक आरोग्य किंवा सुरक्षिततेसाठी एक महत्वाचा धोका दर्शवितात.

मध्यस्थीची समाप्ती.

२४. या कायद्यांतर्गत मध्यस्थी कार्यवाही समाप्त झाल्याचे मानले जाईल -

(अ) मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या करारावर स्वाक्षरी आणि प्रमाणीकरणाच्या तारखेला; किंवा

(ब) मध्यस्थांच्या लेखी घोषणेच्या तारखेला, पक्षांशी सल्लामसलत केल्यानंतर किंवा अन्यथा, मध्यस्थीचे पुढील प्रयत्न आता न्याय्य नाहीत असा अर्थ; किंवा

(क) ज्या दिवशी पक्ष किंवा पक्षांनी मध्यस्थ आणि इतर पक्षांना उद्देशून लेखी पत्रव्यवहार केला त्या दिवशी, ज्या दिवशी पक्ष मध्यस्थीतून बाहेर पडू इच्छितो;

(ड) कलम १८ अंतर्गत कालमर्यादा संपल्यावर.

मध्यस्थीचा खर्च.

२५. (१) सामुदायिक मध्यस्थी व्यतिरिक्त मध्यस्थीचा खर्च निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे असेल.

(२) पक्षांनी अन्यथा मान्य केले नसल्यास, मध्यस्थीचे सर्व खर्च, ज्यामध्ये मध्यस्थीचे शुल्क आणि मध्यस्थी सेवा प्रदात्याचे शुल्क यांचा समावेश आहे, पक्षांनी समान रीतीने वहन करावे.

लोक अदालतचे कामकाज कायदेशीर सेवा

२६. या कायद्यातील तरतुदी द्वारे चालवल्या जाणाऱ्या कार्यवाहीला लागू होणार नाहीत

प्राधिकरण कायदा, १९८७ अंतर्गत लोक अदालत आणि कायमस्वरूपी लोक अदालत आणि कायमस्वरूपी लोक अदालत यांच्यावर परिणाम होणार नाही.

प्रकरण सहावा

मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराची अंमलबजावणी

२७. (१) पक्षांनी स्वाक्षरी केलेल्या आणि मध्यस्थांनी प्रमाणित केलेल्या मध्यस्थीमुळे झालेला मध्यस्थी समझोता करार अंतिम असेल आणि पक्ष आणि त्यांच्या अंतर्गत दावा करणाऱ्या व्यक्तींवर अनुक्रमे बंधनकारक असेल आणि उप-कलम (२) च्या तरतुदींनुसार अंमलात आणता येईल.

करार.

(२) कलम २८ च्या तरतुदींच्या अधीन राहून, मध्यस्थीद्वारे केलेला समझोता करार १९०८ च्या नागरी प्रक्रिया संहितेच्या तरतुदींनुसार लागू केला जाईल, त्याच

१९०८ पैकी ५.

जणू काही तो न्यायालयाने दिलेला निर्णय किंवा हुक्म आहे, आणि त्यानुसार, कोणत्याही कायदेशीर कार्यवाहीत, बचावासाठी, सेट ऑफ किंवा अन्यथा दावा करणाऱ्या कोणत्याही पक्ष किंवा व्यक्तींना त्यावर अवलंबून राहता येईल.

२८. (१) सध्या लागू असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, कोणत्याही परिस्थितीत जेव्हा पक्षांमध्ये मध्यस्थीद्वारे समझोता करार झाला असेल आणि कोणत्याही पक्षाने त्याला आव्हान देण्याचा प्रयत्न केला असेल, तेव्हा असा पक्ष सक्षम अधिकारक्षेत्रातील न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणासमोर अर्ज दाखल करू शकतो.

मध्यस्थीद्वारे तोडगा काढण्याचे आव्हान करार.

(२) मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराला फक्त खालील सर्व किंवा कोणत्याही कारणांवर आव्हान दिले जाऊ शकते, म्हणजे:-

(i) फसवणूक;

(ii) भ्रष्टाचार;

(iii) तोतयागिरी;

(iv) जिथे मध्यस्थी विवादांमध्ये किंवा मध्यस्थीसाठी योग्य नसलेल्या प्रकरणांमध्ये केली गेली होती कलम ६ अंतर्गत.

(३) कलम १९ च्या उपकलम (३) अंतर्गत ज्या तारखेला अर्ज करणाऱ्या पक्षाला मध्यस्थी समझोता कराराची प्रत मिळाली आहे त्या तारखेपासून नव्वद दिवस उलटून गेल्यानंतर मध्यस्थी समझोता कराराला आव्हान देण्याचा अर्ज केला जाणार नाही :

परंतु, जर न्यायालय किंवा न्यायाधिकरण, जसे असेल तसे, असे समाधानी असेल की अर्जदाराला पुरेशा कारणामुळे नव्वद दिवसांच्या कालावधीत अर्ज करण्यास मनाई करण्यात आली होती, तर ते पुढील नव्वद दिवसांच्या कालावधीत अर्ज विचारात घेऊ शकेल.

१९६३ पैकी ३६.

२९. मर्यादा कायदा, १९६३ किंवा सध्या लागू असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, या कायद्याअंतर्गत ज्या विवादांच्या संदर्भात मध्यस्थी करण्यात आली आहे त्यांच्याशी संबंधित कोणत्याही कार्यवाहीसाठी निश्चित केलेल्या मर्यादेच्या कालावधीची गणना करताना, कलम १४ अंतर्गत मध्यस्थी सुरू झाल्याच्या तारखेपासून आणि - पर्यंतचा कालावधी.

मर्यादा.

(i) कलम २१ अंतर्गत अहवाल सादर करणे; किंवा

(ii) कलम २४ अंतर्गत मध्यस्थीची समाप्ती,

वगळण्यात येईल.

प्रकरण सातवा

ऑनलाइन मध्यस्थी

३०. (१) ऑनलाइन मध्यस्थी, ज्यामध्ये खटलापूर्व मध्यस्थी समाविष्ट आहे, या कायद्याअंतर्गत मध्यस्थीच्या कोणत्याही टप्प्यावर, पक्षांच्या लेखी संमतीने, इलेक्ट्रॉनिक फॉर्म किंवा संगणक नेटवर्कचा वापर करून, परंतु एनक्रिप्टेड इलेक्ट्रॉनिक मेल सेवा, सुरक्षित चॅट रूम किंवा व्हिडिओ किंवा ऑडिओ मोडद्वारे किंवा दोन्हीद्वारे कॉन्फरन्सिंगपुरते मर्यादित नाही, केली जाऊ शकते.

ऑनलाइन मध्यस्थी.

(२) ऑनलाइन मध्यस्थीची प्रक्रिया निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने असेल.

(३) ऑनलाइन मध्यस्थीचे आचरण अशा परिस्थितीत केले जाईल, ज्यामध्ये कार्यवाहीची अखंडता आणि गोपनीयतेचे आवश्यक घटक नेहमीच राखले जातील याची खात्री केली जाईल आणि मध्यस्थ या संदर्भात योग्य वाटेल अशी योग्य पावले उचलू शकेल.

(४) या कायद्याच्या इतर तरतुदींच्या अधीन राहून, ऑनलाइन मध्यस्थीच्या बाबतीत मध्यस्थी संपर्क मध्यस्थीची गोपनीयता सुनिश्चित करेल.

प्रकरण आठवा

भारताची मध्यस्थता परिषद

३१. (१) केंद्र सरकार, अधिसूचनेद्वारे, या कायद्याच्या उद्देशासाठी, या कायद्याअंतर्गत कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी आणि कार्ये पार पाडण्यासाठी भारतीय मध्यस्थी परिषद म्हणून ओळखली जाणारी एक परिषद स्थापन करेल.

मध्यस्थी परिषदेची

स्थापना आणि समावेश.

(२) परिषद ही उपरोक्त नावाने एक कॉर्पोरेट संस्था असेल, ज्याला कायमस्वरूपी उत्तराधिकार आणि एक सामान्य शिक्का असेल, या कायद्याच्या तरतुदींना अधीन राहून, जंगम आणि अचल दोन्ही प्रकारची मालमत्ता संपादन करण्याचा, धारण करण्याचा आणि विल्हेवाट लावण्याचा आणि करार करण्याचा अधिकार असेल आणि त्या नावाने दावा दाखल करेल किंवा त्यावर खटला दाखल केला जाईल.

(३) परिषदेचे मुख्य कार्यालय दिल्ली येथे किंवा केंद्र सरकारने अधिसूचित केलेल्या इतर ठिकाणी असेल.

(४) परिषद, केंद्र सरकारशी सल्लामसलत करून, भारतात आणि परदेशात इतर ठिकाणी कार्यालये स्थापन करू शकते.

परिषदेची रचना.

३२. (१) परिषदेत खालील सदस्य असतील, म्हणजे:-

(अ) केंद्र सरकारने नियुक्त केलेल्या कायदा, पर्यायी वाद निराकरण, शक्यतो मध्यस्थी, सार्वजनिक व्यवहार किंवा प्रशासनाशी संबंधित समस्या हाताळण्यासाठी पुरेसे ज्ञान आणि व्यावसायिक अनुभव किंवा क्षमता असलेली क्षमता, सचोटी आणि प्रतिष्ठा असलेली व्यक्ती - अध्यक्ष;

(ब) मध्यस्थी किंवा पर्यायी विवाद निराकरण यंत्रणेची संबंधित कायद्याचे ज्ञान आणि अनुभव असलेली व्यक्ती, ज्याची नियुक्ती केंद्रीय समितीने केली आहे.

सरकार - सदस्य;

(क) मध्यस्थी आणि पर्यायी विवाद निराकरण कायद्यांच्या क्षेत्रात संशोधन किंवा अध्यापनाचा अनुभव असलेली एक प्रतिष्ठित व्यक्ती, ज्याची नियुक्ती केंद्रीय समितीने केली आहे.

सरकार - सदस्य;

(ड) भारत सरकारचे कायदेशीर व्यवहार विभागातील सचिव, कायदा आणि न्याय मंत्रालय किंवा त्यांचे प्रतिनिधी जो सहसचिव पदापेक्षा कमी दर्जाचा नाही - सदस्य, पदसिद्ध;

(इ) भारत सरकारचे खर्च विभागातील सचिव, अर्थ मंत्रालय किंवा त्यांचे प्रतिनिधी जे सहसचिव पदापेक्षा कमी नसतील - सदस्य, पदसिद्ध;

(फ) मुख्य कार्यकारी अधिकारी - सदस्य-सचिव, पदसिद्ध; आणि

(छ) मान्यताप्राप्त वाणिज्य आणि उद्योग संस्थेचा एक प्रतिनिधी, निवडलेला केंद्र सरकारकडून - अंशकालिक सदस्य.

(२) पदसिद्ध सदस्यांव्यतिरिक्त, परिषदेचे सदस्य, त्यांचा पदभार स्वीकारल्याच्या तारखेपासून चार वर्षांच्या कालावधीसाठी अशाच प्रकारे पद धारण करतील आणि ते पुन्हा नियुक्तीसाठी पात्र असतील:

परंतु, पदसिद्ध सदस्याव्यतिरिक्त कोणताही सदस्य अध्यक्षच्या बाबतीत सत्तर वर्षे आणि इतर सदस्यांच्या बाबतीत सत्तर वर्षे वय पूर्ण केल्यानंतर पद धारण करू शकणार नाही:

परंतु पुढे असे की, जर अध्यक्षची नियुक्ती अर्धवेळ तत्वावर केली गेली असेल, तर, किमान कलम (ब) किंवा (क) अंतर्गत नियुक्त केलेल्या सदस्यांपैकी एक पूर्णवेळ सदस्य असेल.

(३) पदसिद्ध सदस्यांव्यतिरिक्त इतर सदस्यांचे वेतन, भत्ते आणि इतर अटी आणि शर्ती विहित केल्याप्रमाणे असतील.

(४) सदस्याला विहित केलेल्या प्रवास आणि इतर भत्त्यांचा हक्क असेल.

रिक्त पदे, इत्यादी, अवैध ठरवू नयेत

परिषदेची कार्यवाही.

३३. परिषदेची कोणतीही कृती किंवा कार्यवाही केवळ खालील कारणांमुळे अवैध ठरणार नाही:

(अ) परिषदेच्या रचनेत कोणतीही रिक्त जागा किंवा कोणताही दोष;

(ब) परिषदेच्या सदस्य म्हणून एखाद्या व्यक्तीच्या नियुक्तीतील कोणताही दोष; किंवा

(क) कौन्सिलच्या कार्यपद्धतीतील कोणतीही अनियमितता जी प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर परिणाम करत नाही.

राजीनामा.

३४. सदस्य, केंद्र सरकारला उद्देशून लिहिलेल्या सूचनेद्वारे, आपल्या पदाचा राजीनामा देऊ शकतो:

परंतु, जोपर्यंत केंद्र सरकारने त्याला आपले पद सोडण्याची परवानगी दिली नाही तोपर्यंत, सदस्य अशी सूचना मिळाल्याच्या तारखेपासून तीन महिने संपेपर्यंत किंवा त्याचा उत्तराधिकारी म्हणून रीतसर नियुक्त केलेली व्यक्ती त्याचे पद ग्रहण करेपर्यंत किंवा त्याचा पदाचा कालावधी संपेपर्यंत, जे आधी असेल तेपर्यंत पद धारण करत राहील.

३५. केंद्र सरकार कोणत्याही सदस्याला त्याच्या पदावरून काढून टाकू शकते, जर तो-

काढणे.

(अ) दिवाळखोर नसलेला आहे; किंवा

(ब) केंद्र सरकारच्या परवानगीशिवाय त्याच्या पदाच्या कालावधीत कोणत्याही वेळी कोणत्याही पगारी नोकरीत गुंतलेला असेल; किंवा

(क) केंद्राच्या मते, अशा गुन्ह्यात दोषी ठरला आहे
सरकार, ज्यामध्ये नैतिक अधःपतन समाविष्ट आहे; किंवा

(ड) सदस्य म्हणून त्याच्या कार्यावर प्रतिकूल परिणाम होण्याची शक्यता असलेले आर्थिक किंवा इतर हितसंबंध त्याने मिळवले आहेत; किंवा

(इ) त्याने त्याच्या पदाचा अशा प्रकारे गैरवापर केला आहे की त्यामुळे त्याचे पदावर राहणे सार्वजनिक हिताच्या विरोधात जाईल; किंवा

(फ) सदस्य म्हणून काम करण्यास शारीरिक किंवा मानसिकदृष्ट्या अक्षम झाला आहे:

परंतु, जेव्हा एखाद्या सदस्याला कोणत्याही कारणास्तव काढून टाकण्याचा प्रस्ताव असेल तेव्हा त्याला त्याच्यावरील आरोपांची माहिती दिली जाईल आणि त्या आरोपांबाबत सुनावणीची संधी दिली जाईल.

३६. परिषद, निर्दिष्ट केलेल्या अटी आणि शर्तीवर तिचे कार्य पार पाडण्यासाठी आवश्यक वाटेल अशा तज्ञांची नियुक्ती करू शकते आणि तज्ञांच्या समित्या स्थापन करू शकते.

तज्ञांची नियुक्ती आणि समित्यांची स्थापना.

३७. (१) परिषदेचा एक मुख्य कार्यकारी अधिकारी असेल, जो जबाबदार असेल
परिषदेच्या दैनंदिन प्रशासनासाठी आणि निर्णयांच्या अंमलबजावणीसाठी.

परिषदेचे सचिवालय आणि मुख्य कार्यकारी अधिकारी.

(२) मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याची पात्रता, नियुक्ती आणि इतर सेवा अटी आणि शर्ती निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे असतील.

(३) परिषदेचे एक सचिवालय असेल ज्यामध्ये निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अधिकारी आणि कर्मचारी असतील.

(४) च्या सेवेची पात्रता, नियुक्ती आणि इतर अटी आणि शर्ती
परिषदेचे कर्मचारी आणि इतर अधिकारी हे निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे असतील.

(५) या कलमाअंतर्गत नियमावली तयार होईपर्यंत केंद्र सरकार परिषदेच्या कामकाजासाठी आवश्यक असलेले अधिकारी आणि कर्मचारी पुरवेल.

३८. परिषद-

परिषदेची कर्तव्ये आणि कार्ये.

(अ) योग्य मार्गदर्शक तत्वांद्वारे भारतात देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय मध्यस्थीला प्रोत्साहन देण्याचा प्रयत्न करणे;

(ब) भारताला देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय मध्यस्थीसाठी एक मजबूत केंद्र म्हणून विकसित करण्याचा प्रयत्न करणे;

(क) मान्यताप्राप्त मध्यस्थी संस्थांकडून मध्यस्थांचे सतत शिक्षण, प्रमाणन आणि मूल्यांकन यासाठी मार्गदर्शक तत्वे निश्चित करणे;

(ड) कलम १५ च्या उप-कलम (१) अंतर्गत मध्यस्थी कार्यवाहीच्या पद्धतीची तरतूद करणे ;

(इ) मध्यस्थांच्या नोंदणीची पद्धत प्रदान करणे आणि नूतनीकरण करणे, मागे घेणे, निलंबित करणे किंवा निर्दिष्ट केलेल्या अटींच्या आधारे नोंदणी रद्द करू शकतील;

(च) कलम १५ च्या उप-कलम (३) अंतर्गत मध्यस्थांच्या व्यावसायिक आणि नैतिक वर्तनासाठी मानके निश्चित करणे ;

(छ) मध्यस्थी सेवा प्रदाते, कायदा संस्था आणि विद्यापीठे आणि इतर भागधारक, भारतीय आणि आंतरराष्ट्रीय दोन्ही, आणि इतर कोणत्याही मध्यस्थी संस्था यांच्या सहकार्याने मध्यस्थीच्या क्षेत्रात प्रशिक्षण, कार्यशाळा आणि अभ्यासक्रम आयोजित करणे;

(ज) देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय संस्था किंवा संघटना किंवा संस्थांशी सामंजस्य करार किंवा करार करणे;

(i) मध्यस्थी संस्था आणि मध्यस्थी सेवा प्रदात्यांना मान्यता देणे आणि अशी मान्यता नूतनीकरण करणे, मागे घेणे, निलंबित करणे किंवा रद्द करणे;

(j) मध्यस्थी संस्था आणि मध्यस्थी यांना मान्यता देण्यासाठी निकष निर्दिष्ट करा.
सेवा प्रदाते;

(के) मध्यस्थी संस्था आणि मध्यस्थीबद्दल कोणतीही माहिती किंवा रेकॉर्ड मागवणे
सेवा प्रदाते;

(l) मध्यस्थीच्या व्यावसायिक आणि नैतिक वर्तनासाठी मानके निश्चित करणे
संस्था आणि मध्यस्थी सेवा प्रदाते;

(एम) अशी माहिती, डेटा, संशोधन अभ्यास आणि अशी इतर माहिती प्रकाशित करणे
आवश्यकतेनुसार;

(एन) भारतात केलेल्या मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या करारांची आणि त्यांच्याशी संबंधित इतर नोंदींची इलेक्ट्रॉनिक डिपॉझिटरी निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने राखणे; आणि

(ण) केंद्र सरकारने नियुक्त केलेले इतर कोणतेही कार्य करेल.

देखरेख आणि
अहवाल देणे.

३९. (१) परिषद, प्रत्येक वर्षाच्या अखेरीस किंवा केंद्र सरकारने निर्देशित केलेल्या इतर अंतराने, शक्य तितक्या लवकर, त्या वर्षात किंवा अशा कालावधीत या कायद्याच्या तरतुदींच्या अंमलबजावणीचा अहवाल तयार करेल आणि त्याची एक प्रत केंद्र सरकारला पाठवेल.

(२) केंद्र सरकार परिषदेच्या कामकाजाला पूरक म्हणून आणि कायद्यातील तरतुदींच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी आवश्यक वाटतील अशा अतिरिक्त उपाययोजना करू शकते.

प्रकरण नववा

मेडिएशन सेवा प्रदाते आणि मेडिएशन संस्था

मध्यस्थी सेवा
प्रदाता.

४०. (१) "मध्यस्थी सेवा प्रदाता" मध्ये समाविष्ट आहे-

(अ) या कायद्यांतर्गत आणि त्यांतर्गत बनवलेल्या नियम आणि नियमांनुसार मध्यस्थीचे आयोजन करण्याची तरतूद करणारी आणि मान्यताप्राप्त संस्था किंवा संघटना

परिषद; किंवा

(ब) कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ अंतर्गत स्थापन केलेला प्राधिकरण; किंवा

१९८७ पैकी ३९.

(क) न्यायालयाशी संलग्न मध्यस्थी केंद्र; किंवा

(ड) केंद्र सरकारने अधिसूचित केलेली इतर कोणतीही संस्था:

परंतु, कलम (ब), (क) आणि (ड) मध्ये उल्लेख केलेल्या संस्था परिषदेने मान्यता दिलेल्या मध्यस्थी सेवा प्रदात्या मानल्या जातील.

(२) मध्यस्थी सेवा प्रदात्याला परिषदेकडून अशा प्रकारे मान्यता दिली जाईल की निर्दिष्ट केले जाऊ शकते.

मध्यस्थी सेवा
प्रदात्यांची कार्ये.

४१. मध्यस्थी सेवा प्रदाते खालील कार्ये करतील, म्हणजे:-

(अ) मध्यस्थांना मान्यता देणे आणि मध्यस्थांचे पॅनेल राखणे;

(ब) मध्यस्थी करण्यासाठी मध्यस्थांच्या सेवा प्रदान करेल;

(क) मध्यस्थीच्या कार्यक्षमतेने अंमलबजावणीसाठी सर्व सुविधा, सचिवीय सहाय्य आणि पायाभूत सुविधा प्रदान करणे;

(ड) मध्यस्थांमध्ये व्यावसायिक आणि नैतिक वर्तनाला प्रोत्साहन देणे;

(इ) कलम २० च्या तरतुदीनुसार मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या करारांची नोंदणी सुलभ करणे; आणि

(च) निर्दिष्ट करता येतील अशी इतर कार्ये.

४२. परिषद मध्यस्थी संस्थांना अशी कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी आणि निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे कार्ये करण्यासाठी मान्यता देईल.

मध्यस्थी संस्था.

प्रकरण दहावा

सामुदायिक मध्यस्थी

४३. (१) कोणत्याही क्षेत्रातील किंवा परिसरातील रहिवाशांमध्ये किंवा कुटुंबांमध्ये शांतता, सौहार्द आणि शांतता प्रभावित करण्याची शक्यता असलेला कोणताही वाद, वादातील पक्षांच्या पूर्व परस्पर संमतीने सामुदायिक मध्यस्थीद्वारे सोडवला जाऊ शकतो.

सामुदायिक मध्यस्थी.

१९८७ पैकी ३९.

(२) उप-कलम (१) च्या उद्देशासाठी, कोणताही पक्ष कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ अंतर्गत स्थापन केलेल्या संबंधित प्राधिकरणाकडे किंवा ज्या भागात असा कोणताही प्राधिकरण स्थापन केलेला नाही अशा भागात जिल्हा दंडाधिकारी किंवा उपविभागीय दंडाधिकारी यांच्याकडे वाद मध्यस्थीकडे पाठवण्यासाठी अर्ज करेल.

१९८७ पैकी ३९.

(३) उप-कलम (२) अंतर्गत अर्ज प्राप्त झालेल्या वादाचे निराकरण सुलभ करण्यासाठी, कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ अंतर्गत स्थापन केलेले संबंधित प्राधिकरण किंवा जिल्हा दंडाधिकारी किंवा उपविभागीय दंडाधिकारी, यथास्थिती, तीन सामुदायिक मध्यस्थांचे पॅनेल तयार करतील.

(४) या कलमाच्या उद्देशाने, प्राधिकरण किंवा जिल्हा दंडाधिकारी किंवा उपविभागीय दंडाधिकारी, यथास्थिती, सामुदायिक मध्यस्थांच्या कायमस्वरूपी पॅनेलला सूचित करतील, जे वेळोवेळी सुधारित केले जाऊ शकते.

(५) उप-कलम (४) मध्ये उल्लेख केलेल्या पॅनेलमध्ये खालील व्यक्तींचा समावेश करता येईल -

(अ) समाजात आदरणीय आणि प्रामाणिक व्यक्ती;

(ब) समाजातील योगदानाची दखल घेतलेली कोणतीही स्थानिक व्यक्ती;

(क) क्षेत्र किंवा रहिवासी कल्याणकारी संघटनांचे प्रतिनिधी;

(ड) मध्यस्थीच्या क्षेत्रात अनुभव असलेली व्यक्ती; आणि

(इ) योग्य वाटणारी इतर कोणतीही व्यक्ती.

(६) उप-कलम (४) मध्ये उल्लेख केलेले पॅनेल बनवताना महिलांचे प्रतिनिधित्व किंवा इतर कोणत्याही वर्ग किंवा व्यक्तींच्या श्रेणीचा विचार केला जाऊ शकतो.

४४. (१) कोणताही सामुदायिक मध्यस्थी कलम ४३ च्या उप-कलम (३) मध्ये उल्लेख केलेल्या तीन सामुदायिक मध्यस्थांच्या पॅनेलद्वारे केला जाईल, जे विवाद सोडवण्याच्या उद्देशाने योग्य प्रक्रिया तयार करतील.

सामुदायिक मध्यस्थीची प्रक्रिया.

(२) सामुदायिक मध्यस्थांनी सामुदायिक माध्यमातून वाद सोडवण्याचा प्रयत्न करावा मध्यस्थी करणे आणि वादांचे सामंजस्याने निराकरण करण्यासाठी पक्षांना मदत करणे.

(३) या कायद्यांतर्गत सामुदायिक मध्यस्थीद्वारे समझोता करार झाला असेल अशा प्रत्येक प्रकरणात, तो पक्षांच्या स्वाक्षरीने लेखी स्वरूपात संक्षिप्त केला जाऊ शकतो आणि सामुदायिक मध्यस्थांनी प्रमाणित केला जाऊ शकतो, ज्याची एक प्रत पक्षांना प्रदान केली पाहिजे आणि जिथे कोणताही समझोता करार झाला नाही अशा प्रकरणांमध्ये, सामुदायिक मध्यस्थांकडून प्राधिकरण किंवा जिल्हा दंडाधिकारी किंवा उपविभागीय दंडाधिकारी, जसे असेल तसे, आणि पक्षांना समझोता नसल्याचा अहवाल सादर केला जाऊ शकतो.

(४) या प्रकरणांतर्गत झालेला कोणताही समझोता करार हा कोणत्याही क्षेत्राच्या किंवा परिसरातील रहिवाशांमध्ये किंवा कुटुंबांमध्ये शांतता, सौहार्द आणि शांतता राखण्याच्या उद्देशाने असेल परंतु तो दिवाणी न्यायालयाच्या निर्णय किंवा हुकूम म्हणून अंमलात आणता येणार नाही.

(५) कलम २० च्या तरतुदी, आवश्यक बदलांसह, या कलमांतर्गत मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराच्या नोंदणीच्या संदर्भात लागू होतील.

प्रकरण अकरावे

विविध

मध्यस्थी निधी.

४५. (१) या कायद्यांतर्गत मध्यस्थीला प्रोत्साहन, सुविधा आणि प्रोत्साहन देण्यासाठी "मध्यस्थी निधी" (यापुढे "निधी" म्हणून संदर्भित) नावाचा एक निधी असेल, जो परिषदेद्वारे प्रशासित केला जाईल.

(२) निधीमध्ये खालील गोष्टी जमा केल्या जातील, म्हणजे:-

(अ) केंद्र सरकारने दिलेले सर्व पैसे;

(ब) मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडून मिळालेले सर्व शुल्क आणि इतर शुल्क, मध्यस्थी संस्था किंवा संस्था किंवा व्यक्ती;

(क) देणग्या, अनुदान, योगदान आणि इतर स्रोतांमधून मिळणाऱ्या उत्पन्नाच्या स्वरूपात परिषदेला मिळालेले सर्व पैसे;

(ड) निधीच्या उद्देशाने केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकारने दिलेले अनुदान;

(इ) व्यक्तींनी निधीमध्ये योगदान म्हणून जमा केलेल्या रकमा;

(फ) इतर कोणत्याही स्रोतातून निधीमध्ये प्राप्त झालेल्या रकमा; आणि

(छ) वरील बाबींवर व्याज किंवा केलेल्या गुंतवणुकीतून मिळालेले इतर उत्पन्न निधीतून.

(३) हा निधी सदस्य, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांचे वेतन आणि इतर भत्ते आणि परिषदेच्या खर्चासाठी वापरला जाईल, ज्यामध्ये या कायद्यांतर्गत तिच्या अधिकारांचा वापर आणि कर्तव्ये पार पाडताना झालेल्या खर्चाचा समावेश आहे.

लेखा आणि
लेखापरीक्षण.

४६. (१) परिषद योग्य हिशेब आणि इतर संबंधित नोंदी ठेवेल आणि भारताच्या नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षकांशी सल्लामसलत करून विहित केलेल्या स्वरूपात आणि पद्धतीने, ताळेबंदासह, वार्षिक हिशेब विवरणपत्र तयार करेल.

(२) परिषदेच्या खात्यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक करतील आणि अशा लेखापरीक्षणासंदर्भात त्यांनी केलेला कोणताही खर्च परिषदेकडून भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांना देय असेल.

(३) भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक आणि परिषदेच्या लेखांच्या लेखापरीक्षणाच्या संदर्भात त्यांनी नियुक्त केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला अशा लेखापरीक्षणाच्या संदर्भात तेच अधिकार, विशेषाधिकार आणि अधिकार असतील जे भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांना सरकारी लेखांच्या लेखापरीक्षणाच्या संदर्भात आहेत आणि विशेषतः, पुस्तके, लेखे, संबंधित व्हाउचर आणि इतर कागदपत्रे आणि कागदपत्रे सादर करण्याची मागणी करण्याचा आणि परिषदेच्या कार्यालयांची तपासणी करण्याचा अधिकार असेल.

(४) भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक किंवा त्यांनी या संदर्भात नियुक्त केलेल्या इतर कोणत्याही व्यक्तीने प्रमाणित केलेले परिषदेचे लेखे आणि त्यावरील लेखापरीक्षण अहवाल दरवर्षी केंद्र सरकारकडे पाठवले जातील आणि ते सरकार ते संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवण्याची व्यवस्था करेल.

केंद्र सरकारचा
निर्देश जारी
करण्याचा अधिकार.

४७. (१) या कायद्याच्या वरील तरतुदींना बाधा न आणता, परिषद, तिच्या अधिकारांचा वापर करताना किंवा या कायद्यांतर्गत तिच्या कार्याचे पालन करताना, केंद्र सरकार वेळोवेळी लेखी स्वरूपात देऊ शकेल अशा धोरणात्मक प्रश्नांवरील निर्देशांना बांधील असेल:

परंतु कोणत्याही निर्णयापूर्वी परिषदेचे विचार विचारात घेतले जातील.
या उपविभागांतर्गत निर्देश दिले आहेत.

(२) एखादा प्रश्न धोरणात्मक आहे की नाही याचा केंद्र सरकारचा निर्णय अंतिम असेल.

४८. या कायद्याच्या तरतुदींच्या अधीन राहून, केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकार किंवा त्यांची कोणतीही संस्था किंवा एजन्सी, जशी परिस्थिती असेल, मध्यस्थी किंवा समेटाद्वारे कोणत्याही वादाचे निराकरण करण्यासाठी कोणत्याही योजना किंवा मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करू शकते, जिथे केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकार किंवा त्यांची कोणतीही संस्था किंवा एजन्सी पक्षांपैकी एक असेल आणि अशा प्रकरणांमध्ये अशा योजना किंवा मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार मध्यस्थी किंवा समेट केला जाऊ शकतो.

योजना किंवा मार्गदर्शक तत्त्वे आखण्याचा अधिकार.

४९. या कायद्यात काहीही असले तरी, व्यावसायिक वादासह कोणताही वाद, ज्यामध्ये केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकार किंवा त्यांच्या कोणत्याही एजन्सी, सार्वजनिक संस्था, महामंडळे आणि स्थानिक संस्था, त्यांच्याद्वारे नियंत्रित किंवा मालकीच्या संस्था, पक्ष असतील, अशा सरकारच्या किंवा त्यांच्या कोणत्याही एजन्सी किंवा एजन्सी, सार्वजनिक संस्था, महामंडळे आणि स्थानिक संस्था, यथास्थिती, सक्षम अधिकाऱ्यांची पूर्व लेखी संमती घेतल्यानंतरच तोडगा करारावर स्वाक्षरी केली जाईल.

मध्यस्थीद्वारे समझोता करार जेथे

सरकार किंवा त्याची, एजन्सी, इत्यादी, एक पक्ष आहे.

५०. केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकार किंवा अशा सरकारचा कोणताही अधिकारी, किंवा परिषदेचा सदस्य किंवा अधिकारी किंवा कर्मचारी किंवा मध्यस्थ, मध्यस्थी संस्था, मध्यस्थी सेवा प्रदाते यांच्याविरुद्ध कोणताही खटला, खटला किंवा इतर कायदेशीर कार्यवाही चालणार नाही, जो या कायद्याअंतर्गत किंवा त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांनुसार चांगल्या श्रद्धेने केला गेला आहे किंवा करण्याचा हेतू आहे.

चांगल्या श्रद्धेने केलेल्या कृतीचे संरक्षण.

५१. (१) केंद्र सरकार, अधिसूचनेद्वारे, या कायद्याच्या तरतुदींच्या अंमलबजावणीसाठी नियम बनवू शकते.

नियम बनवण्याचा अधिकार.

(२) विशेषतः, आणि वरील अधिकाराच्या सामान्यतेला बाधा न आणता, असे नियम पुढील गोष्टींसाठी तरतूद करू शकतात-

(अ) कलम ३२ च्या उपकलम (३) अंतर्गत सदस्यांचे वेतन आणि भत्ते आणि अटी आणि शर्ती ;

(ब) कलम ३२ च्या उपकलम (४) अंतर्गत सदस्याला देय असलेले प्रवास आणि इतर भत्ते ;

(क) कलम ४६ च्या उप-कलम (१) अंतर्गत ताळेबंदासह, वार्षिक लेखा विवरणपत्राचे स्वरूप आणि पद्धत ; आणि

(ड) इतर कोणतीही बाब जी विहित करायची आहे किंवा असू शकते.

५२. (१) परिषद, केंद्र सरकारच्या पूर्व मान्यतेने, अधिसूचनेद्वारे, या कायद्याच्या तरतुदी अंमलात आणण्यासाठी या कायद्याशी आणि त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांशी सुसंगत नियम बनवू शकते.

नियमन करण्याचा अधिकार.

(२) विशेषतः, आणि वरील अधिकाराच्या सामान्यतेला बाधा न आणता, असे नियम पुढील गोष्टींसाठी तरतूद करू शकतात-

(अ) कलम ८ च्या उपकलम (१) च्या तरतुदीनुसार परदेशी राष्ट्रीयत्वाच्या मध्यस्थांसाठी पात्रता, अनुभव आणि मान्यता ;

(ब) कलम १५ च्या उपकलम (१) अंतर्गत मध्यस्थी कार्यवाही करण्याची पद्धत ;

(क) कलम १५ च्या उप-कलम (३) अंतर्गत मध्यस्थांच्या व्यावसायिक आणि नैतिक वर्तनासाठी मानके ;

(ड) कलम २० च्या उप-कलम (१) अंतर्गत मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराची नोंदणी करण्याची पद्धत ;

(इ) कलम २० च्या उप-कलम (२) च्या तरतुदीनुसार मध्यस्थी केलेल्या समझोता कराराच्या नोंदणीसाठी शुल्क ;

(फ) कलम २६ च्या उपकलम (१) अंतर्गत मध्यस्थीचा खर्च;

	१८	भारताचे राजपत्र असाधारण	[भाग २—
		(छ) कलम ३० च्या उप-कलम (२) अंतर्गत ऑनलाइन मध्यस्थी करण्याच्या प्रक्रियेची पद्धत ;	
		(ज) कलम ३६ अंतर्गत तज्ञांच्या आणि तज्ञांच्या समित्यांच्या अटी आणि शर्ती;	
		(i) पात्रता, नियुक्ती आणि सेवांच्या इतर अटी आणि शर्ती कलम ३७ च्या उपकलम (२) अंतर्गत मुख्य कार्यकारी अधिकारी;	
		(ज) कलम ३७ च्या उपकलम (४) अंतर्गत परिषदेच्या सचिवालयातील अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांची संख्या ;	
		(के) पात्रता, नियुक्ती आणि इतर अटी आणि शर्ती कलम ३७ च्या उपकलम (५) अंतर्गत परिषदेचे कर्मचारी आणि इतर अधिकारी ;	
		(l) मध्यस्थांची नोंदणी आणि नूतनीकरण, माघार, निलंबन यासाठीच्या अटी किंवा कलम ३८ च्या खंड (ड) अंतर्गत अशा नोंदणी रद्द करणे ;	
		(म) कलम ३८ च्या कलम (i) अंतर्गत मध्यस्थी संस्था आणि मध्यस्थी सेवा प्रदात्यांना मान्यता देण्यासाठी निकष ;	
		(एन) मध्यस्थी केलेल्या सेटलमेंटच्या इलेक्ट्रॉनिक डिपॉझिटरीच्या देखभालीची पद्धत कलम ३८ च्या खंड (एम) अंतर्गत करार ;	
		(o) कलम ४० च्या उप-कलम (२) अंतर्गत मध्यस्थी सेवा प्रदात्याला मान्यता देण्याची पद्धत ;	
		(प) कलम ४१ च्या खंड (च) अंतर्गत मध्यस्थी सेवा प्रदात्याची अशी इतर कार्ये ;	
		(q) मध्यस्थी संस्थांद्वारे पार पाडली जाणारी कर्तव्ये आणि कार्ये कलम ४२; आणि	
		(र) कामगिरीसाठी तरतूद आवश्यक असलेल्या इतर कोणत्याही बाबी या कायद्यांतर्गत परिषदेच्या कार्याचे.	
घालणे.	५३.	कलम ६ च्या उप-कलम (२) , कलम ५५ च्या उप-कलम (२) अन्वये जारी केलेली प्रत्येक अधिसूचना आणि या कायद्यांतर्गत केलेले नियम आणि नियमन, ते जारी झाल्यानंतर किंवा केले गेल्यानंतर, शक्य तितक्या लवकर, संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर, ते अधिवेशनात असताना, एकूण तीस दिवसांच्या कालावधीसाठी ठेवले जाईल, ज्यामध्ये एक सत्र किंवा दोन किंवा अधिक सलग सत्रे समाविष्ट असू शकतात, आणि जर, अधिवेशनाच्या किंवा उपरोक्त सलग सत्रांनंतर लगेचच अधिवेशन संपण्यापूर्वी, दोन्ही सभागृहे अधिसूचना, नियम किंवा नियमनात कोणताही बदल करण्यास सहमत असतील किंवा दोन्ही सभागृहे सहमत असतील की अधिसूचना, नियम किंवा नियमन जारी केले जाऊ नये किंवा केले जाऊ नये, तर अधिसूचना, नियम किंवा नियमन त्यानंतर केवळ अशा सुधारित स्वरूपात प्रभावी असेल किंवा यथास्थिती कोणताही परिणाम देणार नाही; तथापि, असा कोणताही फेरबदल किंवा रद्दीकरण त्या अधिसूचना, नियम किंवा नियमनाखाली पूर्वी केलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या वैधतेला बाधा आणणार नाही.	
पॉवर टू काढून टाका अडचणी.	५४. (१)	जर या कायद्याच्या तरतुदी अंमलात आणण्यात कोणतीही अडचण उद्भवली, तर केंद्र सरकार, अधिकृत राजपत्रात प्रकाशित केलेल्या आदेशाद्वारे, अशा तरतुदी करू शकते ज्या या कायद्याच्या तरतुदींशी विसंगत नसतील, ज्या अडचणी दूर करण्यासाठी आवश्यक वाटतील:	
		परंतु, या कायद्याच्या प्रारंभाच्या तारखेपासून पाच वर्षांचा कालावधी संपल्यानंतर या कलमांतर्गत असा कोणताही आदेश दिला जाणार नाही.	
		(२) उप-कलम (१) अंतर्गत दिलेला प्रत्येक आदेश , तो लागू झाल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर जारी केला जाईल. संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर केले.	
इतर कायद्यांमध्ये समाविष्ट असलेल्या मध्यस्थी किंवा समेटावर अधिलिखित परिणाम करणाऱ्या कायद्याच्या तरतुदी.	५५. (१)	दुसऱ्या अनुसूचीमध्ये नमूद केलेल्या कायद्यांच्या अधीन राहून, सध्या लागू असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात आणि कायद्याचे बल असलेल्या कोणत्याही दस्तऐवजात त्याच्याशी विसंगत काहीही असले तरीही, या कायद्याच्या तरतुदी मध्यस्थी किंवा सलोखा आयोजित करण्यासाठी अधिव्यापी परिणाम देतील.	
		(२) जर केंद्र सरकारला असे करणे आवश्यक किंवा इष्ट आहे असे वाटत असेल, तर ते अधिसूचनेद्वारे दुसऱ्या अनुसूचीमध्ये सुधारणा करू शकते आणि त्यानंतर ती त्यानुसार सुधारित केली गेली आहे असे मानले जाईल.	

सेक. १]	भारताचे राजपत्र असाधारण	१९
५६. हा कायदा सुरू झालेल्या कोणत्याही मध्यस्थी किंवा सलोख्याला किंवा त्याच्या संबंधात लागू होणार नाही. हा कायदा लागू होण्यापूर्वी.		प्रलंबित कार्यवाह्यांना लागू होणार नाही असा कायदा.
५७. कलम १५ च्या उप-कलम (१) अंतर्गत नियमन केले जाईपर्यंत न्यायालय-संलग्न मध्यस्थीच्या आचरणाचे नियमन करणारे सध्याचे नियम लागू राहतील :		क्षणिक तरतूद.
परंतु, नियम लागू होण्याच्या तारखेपर्यंत न्यायालयाशी संलग्न असलेल्या सर्व मध्यस्थीमध्ये नियम लागू राहतील.		
५८. भारतीय करार कायदा, १८७२, तिसऱ्या अनुसूचीमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने सुधारित केला जाईल.		१८७२ च्या अधिनियम ९ मध्ये सुधारणा.
५९. १९०८ च्या नागरी प्रक्रिया संहिता, मध्ये नमूद केलेल्या पद्धतीने सुधारणा केल्या जातील. चौथी अनुसूची.		कायदा ५ मध्ये सुधारणा १९०८.
६०. कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७, निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने सुधारित केला जाईल पाचव्या अनुसूचीमध्ये.		कायदा ३९ मध्ये सुधारणा १९८७.
६१. मध्यस्थी आणि सलोखा कायदा, १९९६, निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने सुधारित केला जाईल सहाव्या अनुसूचीमध्ये.		१९९६ च्या अधिनियम २६ मध्ये सुधारणा.
६२. सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग विकास कायदा, २००६ मध्ये सातव्या अनुसूचीमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने सुधारणा केल्या जातील.		२००६ च्या अधिनियम २७ मध्ये सुधारणा.
६३. कंपनी कायदा, २०१३, आठव्या अनुसूचीमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने सुधारित केला जाईल.		२०१३ च्या १८ व्या अधिनियमात सुधारणा.
६४. व्यावसायिक न्यायालये कायदा, २०१५ मध्ये नमूद केलेल्या पद्धतीने सुधारणा केल्या जातील नववी अनुसूची.		२०१६ च्या कायदा ४ मध्ये सुधारणा.
६५. ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ मध्ये नमूद केलेल्या पद्धतीने सुधारणा केल्या जातील दहावी अनुसूची.		२०१९ च्या अधिनियम ३५ मध्ये सुधारणा.

पहिला वेळापत्रक

(विभाग ६ पहा)

मध्यस्थीसाठी योग्य नसलेले वाद किंवा बाबी

१. सध्या अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही कायद्यानुसार मध्यस्थीसाठी सादर करता येणार नाहीत असे वाद.

२. अल्पवयीन, देवतांविरुद्धच्या दाव्यांशी संबंधित वाद; अनुसूचीच्या परिच्छेद २ अंतर्गत बौद्धिक अपंगत्व असलेल्या व्यक्ती आणि अपंग व्यक्तींच्या हक्क कायदा, २०१६ (२०१६ चा ४९) च्या कलम २ च्या खंड (ट) मध्ये परिभाषित केल्यानुसार उच्च आधार गरजा असलेल्या अपंग व्यक्ती; मानसिक आरोग्य सेवा कायदा, २०१७ (२०१७ चा १०) च्या कलम २ च्या उपकलम (१) च्या खंड (द) मध्ये परिभाषित केल्यानुसार मानसिक आजार असलेल्या व्यक्ती; दिव्यांग नसलेल्या व्यक्ती, ज्यांच्याशी संबंधित नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (१९०८ चा ५) च्या आदेश XXXII अंतर्गत कार्यवाही करायची आहे; आणि सरकारविरुद्ध मालकी हक्क घोषित करण्यासाठीचे दावे; हक्काच्या प्रभावाखाली असलेली घोषणा .

३. फौजदारी गुन्ह्यांसाठी खटल्याशी संबंधित वाद.

४. कोणत्याही व्यवसायिकाची नोंदणी, शिस्त, गैरवर्तन, किंवा कायदेशीर व्यवसायिक, वैद्यकीय व्यवसायिक, दंतचिकित्सक, आर्किटेक्ट, चार्टर्ड अकाउंटंट यासारख्या इतर नोंदणीकृत व्यावसायिकांच्या किंवा सध्या लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्यांतर्गत नियंत्रित केलेल्या कोणत्याही प्रकारच्या व्यवसायाच्या संबंधात कोणत्याही वैधानिक प्राधिकरणासमोर किंवा संस्थेसमोर सुरू केलेल्या तक्रारी किंवा कार्यवाही.

५. ज्या विवादांचा मध्यस्थी प्रक्रियेत पक्ष नसलेल्या तृतीय पक्षाच्या हक्कांवर परिणाम होतो, केवळ वैवाहिक वाद वगळता जिथे मुलाचे हित गुंतलेले असते.

६. राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण कायदा, २०१० (२०१० चा १९) अंतर्गत स्थापन केलेल्या कोणत्याही कायद्यांतर्गत येणाऱ्या कोणत्याही विषयाशी संबंधित कोणतीही कार्यवाही, अधिकारक्षेत्रात आहे.

७. कोणत्याही बाबतीत कर आकारणी, वसूली, दंड किंवा गुन्ह्यांशी संबंधित कोणताही वाद कोणत्याही राज्य विधिमंडळाने किंवा संसदेने अधिनियमित केलेले प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष कर किंवा परतावे.

८. स्पर्धा कायदा, २००२ (२००३ चा १२) अंतर्गत कोणताही तपास, चौकशी किंवा कार्यवाही, ज्यामध्ये कायद्यांतर्गत महासंचालकांसमोरील कार्यवाही; भारतीय दूरसंचार नियामक प्राधिकरण कायदा, १९९७ (१९९७ चा २४) अंतर्गत भारतीय दूरसंचार नियामक प्राधिकरण किंवा त्या कायद्याच्या कलम १४ अंतर्गत स्थापित दूरसंचार विवाद निपटारा आणि अपीलीय न्यायाधिकरणासमोरील कार्यवाही यांचा समावेश आहे.

९. विद्युत कायदा, २००३ (२००३ चा ३६) अंतर्गत योग्य आयोग आणि विद्युत अपीलीय न्यायाधिकरणासमोरील कार्यवाही.

१०. पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक वायू नियामक मंडळासमोरील कार्यवाही आणि त्यावरील अपील पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक वायू नियामक मंडळ कायदा, २००६ (२००६ चा १९) अंतर्गत अपीलीय न्यायाधिकरणासमोरील.

११. सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडिया कायदा, १९९२ (१९९२ चा १५) अंतर्गत, सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडिया आणि सिक्युरिटीज अपीलीय न्यायाधिकरणासमोरील कार्यवाही.

१२. भूसंपादन कायद्यांतर्गत किंवा भूसंपादनासाठी तरतूद करणाऱ्या कायद्यातील कोणत्याही तरतुदीनुसार भूसंपादन आणि भरपाईचे निर्धारण.

१३. केंद्र सरकारद्वारे अधिसूचित केला जाऊ शकणारा कोणताही वादाचा विषय.

दुसरे वेळापत्रक

(विभाग ५५ पहा)

१. औद्योगिक वाद कायदा, १९४७ (१९४७ चा १४).
२. ब्रह्मपुत्र बोर्ड कायदा, १९८० (१९८० चा ४६).
३. सिने-कामगार आणि सिनेमा थिएटर कामगार (रोजगाराचे नियमन) कायदा, १९८१ (१९८१ चा ५०).
४. कुटुंब न्यायालये कायदा, १९८४ (१९८४ चा ६६).
५. कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ (१९८७ चा ३९).
६. पालक आणि ज्येष्ठ नागरिकांचे पालनपोषण आणि कल्याण कायदा, २००७ (२००७ चा ५६).
७. कामाच्या ठिकाणी महिलांचा लैंगिक छळ (प्रतिबंध, मनाई आणि निवारण) कायदा, २०१३ (२०१३ चा १४).
८. वित्त कायदा, २०१६ (२०१६ चा २८).
९. औद्योगिक संबंध संहिता, २०२० (२०२० चा ३५).

तिसरा वेळापत्रक

(विभाग ५८ पहा)

भारतीय करार कायदा, १८७२ (१८७२ चा ९) च्या कलम २८ मध्ये, अपवाद १ साठी आणि
अपवाद २ मध्ये, खालील गोष्टी बदलल्या जातील, म्हणजे:-

"अपवाद १.—उद्धवू शकणाऱ्या मध्यस्थी किंवा मध्यस्थी वादाचा संदर्भ देण्यासाठी कराराचे जतन करणे.—या कलमाद्वारे दोन किंवा अधिक
व्यक्ती सहमत होतात की कोणत्याही विषयाच्या किंवा विषयांच्या वर्गाच्या संदर्भात त्यांच्यामध्ये उद्धवू शकणाऱ्या कोणत्याही वादाचे मध्यस्थी किंवा मध्यस्थीद्वारे
निराकरण केले जाईल अशा कराराला बेकायदेशीर ठरवले जाणार नाही.

अपवाद २.—आधीच उद्धवलेले प्रश्न संदर्भित करण्यासाठी कराराचे जतन करणे.— तसेच हे कलम अशा कोणत्याही लेखी कराराला बेकायदेशीर
ठरवणार नाही, ज्याद्वारे दोन किंवा अधिक व्यक्ती त्यांच्यामधील आधीच उद्धवलेल्या कोणत्याही प्रश्नाला मध्यस्थी किंवा मध्यस्थीकडे संदर्भित करण्यास सहमत
होतात, किंवा मध्यस्थी किंवा मध्यस्थीच्या संदर्भाबद्दल सध्या लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या कोणत्याही तरतुदीवर परिणाम करत नाहीत."

चौथा वेळापत्रक

(विभाग ५९ पहा)

१९०८ च्या नागरी प्रक्रिया संहिता (१९०८ चा ५) मध्ये, -

(i) भाग पाच अंतर्गत, विशेष कार्यवाही या शीर्षकाखाली, उप-शीर्षक "मध्यस्थता" वगळण्यात येईल;

(ii) कलम ८९ च्या जागी, खालील कलम बदलले जाईल, म्हणजे:-

"८९. न्यायालयाबाहेर वादांचे निराकरण.—जेव्हा न्यायालयाला असे दिसून येते की पक्षांमधील वाद मिटवता येतो आणि पक्षांना स्वीकाराई वाटणारे समझोत्याचे घटक अस्तित्वात असतात, तेव्हा न्यायालय-

(अ) वाद मध्यस्थीकडे पाठवू शकेल आणि त्यानंतर, मध्यस्थी आणि समेट कायदा, १९९६ (१९९६ चा २६) च्या तरतुदी अशा प्रकारे लागू होतील जणू काही त्या कायद्याच्या तरतुदींनुसार मध्यस्थीची कार्यवाही तोडग्यासाठी पाठवली गेली होती; किंवा

(ब) पक्षांच्या पर्यायानुसार, पक्षांना मध्यस्थीसाठी, न्यायालयाशी संलग्न मध्यस्थी केंद्राकडे किंवा इतर कोणत्याही मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडे किंवा कोणत्याही मध्यस्थाकडे पाठवणे आणि त्यानंतर मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या तरतुदी लागू होतील जणू काही त्या कायद्याच्या तरतुदींनुसार मध्यस्थीची कार्यवाही तडजोड करण्यासाठी पाठवण्यात आली होती; किंवा

(क) कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ (१९८७ चा ३९) च्या कलम २० च्या उपकलम (१) च्या तरतुदींनुसार, वाद लोकअदालतीकडे पाठवू शकेल आणि त्यानंतर, त्या कायद्याच्या इतर सर्व तरतुदी वादाच्या बाबतीत लागू होतील;

(ड) पक्षांमध्ये तडजोड घडवून आणेल आणि न्यायालयीन तोडग्यासाठी योग्य वाटेल अशा प्रक्रियेचे पालन करेल."

पाचवा वेळापत्रक

(विभाग ६० पहा)

कायदेशीर सेवा प्राधिकरण कायदा, १९८७ (१९८७ चा ३९) मध्ये, कलम ४ मध्ये, कलम (फ) साठी,
खालील कलम बदलले जाईल, म्हणजे:-

"(फ) ऑनलाइनसह वादांचे निराकरण करण्यास प्रोत्साहन द्या,
वाटाघाटी, मध्यस्थी, मध्यस्थी आणि सलोखा;"

सहावा वेळापत्रक

(विभाग ६१ पहा)

लवाद आणि समेट कायदा, १९९६ (१९९६ चा २६) मध्ये, -

(अ) कलम ४३ड मध्ये, -

(i) उप-कलम (1) मध्ये, "मध्यस्थी, सलोखा" हे शब्द वगळण्यात येतील;

(ii) उप-कलम (2) मध्ये, खंड (e), (f) आणि (i) मध्ये, "आणि समेट" हे शब्द जिथे जिथे ते येतील तिथे वगळले जातील;

(ब) कलम ६१ ते ८१ साठी, खालील कलमे बदलली जातील, म्हणजे:-

"६१. कायद्यांमध्ये सामंजस्याचा संदर्भ.—(१) सध्या लागू असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यातील कोणत्याही तरतुदी, या कायद्याच्या तरतुदीनुसार सामंजस्याद्वारे वाद सोडवण्याची तरतूद करणारी, मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत तरतूद केलेल्या मध्यस्थीचा संदर्भ म्हणून समजली जाईल.

(२) या कायद्याअंतर्गत आणि नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (१९०८ चा ५) अंतर्गत तरतूद केल्याप्रमाणे सलोखा म्हणजे मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या कलम ३ च्या खंड (ह) मध्ये उल्लेख केलेला मध्यस्थी असा अर्थ लावला जाईल.

६२. बचत.—कलम ६१ मध्ये काहीही असले तरी, मध्यस्थी कायदा, २०२३ सुरू होण्यापूर्वी या कायद्याच्या कलम ६१ ते ८१ च्या अनुषंगाने सुरू केलेली कोणतीही सलोखा कार्यवाही अशाच प्रकारे सुरू ठेवली जाईल, जणू काही मध्यस्थी कायदा, २०२३ लागू झालाच नव्हता."

सातवा वेळापत्रक

(विभाग ६२ पहा)

सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग विकास कायदा, २००६ (२००६ चा २७) मध्ये, कलम १८ ऐवजी, खालील कलम बदलण्यात येईल, म्हणजे:-

"१८. सूक्ष्म आणि लघु उद्योग सुविधा परिषदेचा संदर्भ.—(१)

सध्या लागू असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, कलम १७ अंतर्गत देय असलेल्या कोणत्याही रकमेबाबत वादग्रस्त कोणताही पक्ष सूक्ष्म आणि लघु उद्योग सुविधा परिषदेचा संदर्भ घेऊ शकतो.

(२) उप-कलम (१) अंतर्गत संदर्भ मिळाल्यावर , परिषद एकतर स्वतः मध्यस्थी करेल किंवा मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत तरतूद केल्यानुसार कोणत्याही मध्यस्थी सेवा प्रदात्याकडे प्रकरण पाठवेल.

(३) या कलमांतर्गत मध्यस्थीचे आचरण मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या तरतुदीनुसार असेल.

(४) उप-कलम (३) अंतर्गत सुरू केलेली मध्यस्थी यशस्वी झाली नाही आणि पक्षांमध्ये कोणताही तोडगा न निघता ती संपुष्टात आली, तर परिषद स्वतःच मध्यस्थीसाठी वाद घेईल किंवा अशा मध्यस्थीसाठी पर्यायी विवाद निराकरण सेवा प्रदान करणाऱ्या कोणत्याही संस्थेकडे किंवा केंद्राकडे पाठवेल आणि मध्यस्थी आणि सामंजस्य कायदा, १९९६ (१९९६ चा २६) च्या तरतुदी, नंतर वादावर अशा प्रकारे लागू होतील जणू काही मध्यस्थी त्या कायद्याच्या कलम ७ च्या उप-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेल्या मध्यस्थी कराराच्या अनुषंगाने झाली होती.

(५) सध्या अस्तित्वात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, सूक्ष्म आणि लघु उद्योग सुविधा परिषद किंवा पर्यायी विवाद निराकरण सेवा प्रदान करणारे केंद्र यांना त्यांच्या अधिकारक्षेत्रात असलेल्या पुरवठादार आणि भारतात कुठेही असलेल्या खरेदीदार यांच्यातील वादात या कलमांतर्गत मध्यस्थ किंवा मध्यस्थ म्हणून काम करण्याचा अधिकार असेल."

आठवा वेळापत्रक

(विभाग ६३ पहा)

कंपनी कायदा, २०१३ (२०१३ चा १८) मध्ये, कलम ४४२ ऐवजी, खालील कलम बदलले जाईल, म्हणजे:-

"४४२. मध्यस्थीचा संदर्भ.—(१) केंद्र सरकार, न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकाऱ्यासमोरील कार्यवाहीच्या कोणत्याही पक्षकारांना, कोणत्याही वेळी, केंद्र सरकार, न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकाऱ्याकडे, जसे असेल तसे, अशा स्वरूपात, विहित केलेल्या शुल्कासह, मध्यस्थीसाठी अशा कार्यवाहीच्या संबंधित प्रकरणाचा संदर्भ देण्यासाठी अर्ज करता येईल आणि केंद्र सरकार, न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकरण, जसे असेल तसे, मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या तरतुदीनुसार आयोजित करावयाच्या मध्यस्थीकडे प्रकरणाचा संदर्भ देईल.

(२) या कलमातील काहीही केंद्र सरकार, न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकरण ज्याच्यासमोर कोणतीही कार्यवाही प्रलंबित आहे, त्यांना अशा कार्यवाहीशी संबंधित कोणताही विषय मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या तरतुदीनुसार मध्यस्थीकडे पाठविण्यास प्रतिबंध करणार नाही, कारण केंद्र सरकार, न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकरण योग्य मानेल.

(३) मध्यस्थ किंवा मध्यस्थी सेवा प्रदात्याने कायद्यांतर्गत पक्षांमध्ये केंद्र सरकार किंवा न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकाऱ्यासमोर झालेला मध्यस्थी समझोता करार दाखल करावा.

(४) केंद्र सरकार किंवा न्यायाधिकरण किंवा अपीलीय न्यायाधिकरण मध्यस्थी केलेल्या समझोत्याच्या कराराला त्याचा भाग म्हणून घोषित करणारा आदेश किंवा निर्णय देईल.

(५) मध्यस्थांचे शुल्क विहित केल्याप्रमाणे असेल."

नववा वेळापत्रक

(कलम ६४ पहा)

व्यावसायिक न्यायालये कायदा, २०१५ (२०१६ चा ४) मध्ये, -

(अ) प्रकरण IIA साठी, खालील प्रकरण बदलले जाईल, म्हणजे:-

"प्रकरण IIA"

खटल्यापूर्वी मध्यस्थी आणि तोडगा

१२अ. खटलापूर्व मध्यस्थी आणि तोडगा.—(१) या कायद्यांतर्गत कोणत्याही तातडीच्या अंतरिम मदतीचा विचार न करणारा खटला, जोपर्यंत वादी केंद्र सरकारने बनवलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेल्या पद्धतीने आणि प्रक्रियेनुसार खटलापूर्व मध्यस्थीचा उपाय पूर्ण करत नाही तोपर्यंत दाखल केला जाणार नाही.

(२) खटल्यापूर्वीच्या मध्यस्थीच्या उद्देशाने, केंद्र सरकार अधिसूचनेद्वारे, अधिकृत करू शकते-

(i) कायदेशीर सेवा प्राधिकरणांच्या अंतर्गत स्थापन केलेले प्राधिकरण

कायदा, १९८७ (१९८७ चा ३९); किंवा

(ii) कलम (m) अंतर्गत परिभाषित केल्याप्रमाणे मध्यस्थी सेवा प्रदाता

मध्यस्थी कायदा, २०२३ चे कलम ३.

(३) कायदेशीर सेवा प्राधिकरणांमध्ये काहीही असले तरी

अधिनियम, १९८७ (१९८७ चा ३९), उप-कलम (२) अंतर्गत केंद्र सरकारने अधिकृत केलेला अधिकारी किंवा मध्यस्थी सेवा प्रदाता उप-कलम (१) अंतर्गत वादीने अर्ज केल्याच्या तारखेपासून एकत्र वीस दिवसांच्या आत मध्यस्थीची प्रक्रिया पूर्ण करेल :

परंतु मध्यस्थीचा कालावधी आणखी एका कालावधीसाठी वाढवता येईल.

पक्षांच्या संमतीने साठ दिवसांचा कालावधी:

परंतु पुढे असे की, पक्षांनी खटल्यापूर्वी मध्यस्थीसाठी घालवलेला कालावधी मर्यादा कायदा, १९६३ (१९६३ चा ३६) अंतर्गत मर्यादेच्या उद्देशाने मोजला जाणार नाही.

(४) जर व्यावसायिक वादातील पक्षांनी तोडगा काढला तर तो लेखी स्वरूपात सादर केला जाईल आणि त्यावर पक्ष आणि मध्यस्थ यांनी स्वाक्षरी केली जाईल.

(५) या कलमांतर्गत झालेला मध्यस्थीद्वारे झालेला समझोता करार मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या कलम २७ आणि २८ च्या तरतुदीनुसार हाताळला जाईल.";

(ब) कलम २१अ मध्ये, उपकलम (२) मध्ये, कलम (अ) ऐवजी, खालील कलम बदलले जाईल, म्हणजे:-

"(अ) कलम १२अ च्या उप-कलम (१) अंतर्गत खटल्यापूर्वीच्या मध्यस्थीची पद्धत आणि प्रक्रिया ;".

दहावा वेळापत्रक

(विभाग ६५ पहा)

ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा ३५) मध्ये,—

(अ) कलम २ मध्ये, कलम (२५) आणि (२६) वगळण्यात येतील;

(ब) कलम ३७ साठी, खालील कलमे बदलली जातील, म्हणजे:-

"३७. मध्यस्थीचा संदर्भ.—जिल्हा आयोग किंवा राज्य आयोग

किंवा राष्ट्रीय आयोग, जसे असेल तसे, कार्यवाहीच्या कोणत्याही टप्प्यावर पक्षांनी केलेल्या अर्जावर, मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत मध्यस्थीद्वारे विवादांचे निराकरण करण्यासाठी संदर्भित करेल.

३७अ. मध्यस्थीद्वारे तोडगा.—(१) मध्यस्थीनुसार, जर ग्राहक वादात समाविष्ट असलेल्या सर्व मुद्द्यांवर किंवा काही मुद्द्यांवर पक्षांमध्ये करार झाला, तर अशा कराराच्या अटी त्यानुसार लेखी केल्या जातील आणि अशा वादातील पक्षांनी किंवा त्यांच्या अधिकृत प्रतिनिधींनी त्यावर स्वाक्षरी केली जाईल.

(२) मध्यस्थ समझोत्याचा समझोता अहवाल तयार करेल आणि स्वाक्षरी केलेला करार अशा अहवालासह संबंधित आयोगाकडे पाठवेल.

(३) जर निर्दिष्ट वेळेत पक्षांमध्ये कोणताही करार झाला नाही किंवा मध्यस्थाना असे वाटते की तोडगा काढणे शक्य नाही, तर तो त्यानुसार आपला अहवाल तयार करेल आणि तो संबंधित आयोगाला सादर करेल.

३७ब. तोडगा नोंदवणे आणि आदेश देणे.—(१) जिल्हा आयोग किंवा राज्य आयोग किंवा राष्ट्रीय आयोग, जसे असेल तसे, तोडगा अहवाल मिळाल्यापासून सात दिवसांच्या आत, ग्राहक वादाच्या अशा तोडग्याची नोंद करणारा योग्य आदेश देईल आणि त्यानुसार प्रकरण निकाली काढेल.

(२) जिथे ग्राहक वाद फक्त अंशतः मिटवला जातो, तिथे जिल्हा आयोग किंवा राज्य आयोग किंवा राष्ट्रीय आयोग, जसे असेल तसे, अशा प्रकारे मिटवलेल्या मुद्द्यांचे निपटारा नोंदवतील आणि अशा ग्राहक वादात समाविष्ट असलेल्या इतर मुद्द्यांची सुनावणी सुरू ठेवतील.

(३) जेथे ग्राहक वाद मध्यस्थीद्वारे सोडवता येत नाही, तेथे जिल्हा आयोग किंवा राज्य आयोग किंवा राष्ट्रीय आयोग, जसे असेल तसे, अशा ग्राहक वादात समाविष्ट असलेल्या सर्व मुद्द्यांची सुनावणी करत राहतील.";

(क) कलम ३८ मध्ये, उप-कलम (१) मध्ये, "किंवा मध्यस्थीद्वारे तोडगा काढण्यात अयशस्वी झाल्यामुळे मध्यस्थीसाठी पाठवलेल्या प्रकरणांच्या बाबतीत" हे शब्द वगळण्यात येतील;

(ड) कलम ४१ मध्ये, तिसरा अट वगळण्यात येईल;

(इ) प्रकरण पाच वगळण्यात येईल;

(च) कलम १०१ मध्ये, उपकलम (२) मध्ये, -

(i) कलम (r) वगळण्यात येईल;

(ii) कलम (zf) वगळण्यात येईल;

(छ) कलम १०२ मध्ये, उप-कलम (२) मध्ये, खंड (प) वगळण्यात येईल;

(ज) कलम १०३ मध्ये, उपकलम (२) मध्ये, (क) ते (ज) हे कलम वगळण्यात येतील.

DR. REETA VASISHTA,

भारत सरकारचे सचिव.

दुरुस्ती

जन विश्वास (तरतुदींमध्ये सुधारणा) कायदा, २०२३ (२०२३ चा १८), मध्ये प्रकाशित
११ ऑगस्ट २०२३ रोजी प्रकाशित झालेले भारताचे राजपत्र, असाधारण, भाग II, कलम १,
अंक क्रमांक २१,—

(i) पृष्ठ ५६ वर, ओळ १२ मध्ये, "बदली" साठी "घाला" असे वाचा ;

(ii) पृष्ठ ५७ वर, ओळ ४६ मध्ये, "विभाग" साठी "विभाग" वाचा .

दुरुस्त करत आहे

केंद्रीय वस्तु आणि सेवा कर (सुधारणा) कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३०) मध्ये प्रकाशित
१८ ऑगस्ट २०२३ रोजीच्या भारतीय राजपत्रात, असाधारण, भाग II, कलम १,
अंक क्रमांक ३३, पृष्ठ २ वर, ओळ ३७ मध्ये, "घडणारे" साठी "घडणारे" असे वाचा .

-----

6. The amendments made to the Constitution by the Constitution (One Hundred and Sixth Amendment) Act, 2023 shall not affect any representation in the House of the People, the Legislative Assembly of a State or the Legislative Assembly of the National Capital Territory of Delhi until the dissolution of the House of the People, the Legislative Assembly of a State or the Legislative Assembly of the National Capital Territory of Delhi, as the case may be, in existence at the commencement of the said Act.

DR. REETA VASISHTA,
Secretary to the Govt. of India.

CORRIGENDA

THE MEDIATION ACT, 2023 No. 32 OF 2023

In the MEDIATION ACT, 2023 (32 OF 2023), as published in the Gazette of India, Extraordinary, Part II, Section 1, dated the 15th September, 2023, Issue No. 35,—

- (i) at page 17, line 46, *for* "section 26", *read* "section 25";
- (ii) at page 18, line 8, *for* "sub-section (4)", *read* "sub-section (3)";
- (iii) at page 18, line 10, *for* "sub-section (5)", *read* "sub-section (4)";
- (iv) at page 18, line 12, *for* "clause (d)", *read* "clause (e)";
- (v) at page 18, line 14, *for* "clause (i)", *read* "clause (j)";
- (vi) at page 18, line 16, *for* "clause (m)", *read* "clause (n)";
- (vii) at page 19, line 11, *for* "Service", *read* "Services";
- (viii) at page 21, line 5, *for* "Cine-Workers", *read* "Cine-workers";
- (ix) at page 21, line 9, *for* "Citizen", *read* "Citizens";
- (x) at page 23, line 20, *for* "Legal", *read* "the Legal".

CORRIGENDUM

THE JAN VISHWAS (AMENDMENT OF PROVISIONS) ACT, 2023 No. 18 OF 2023

In the JAN VISHWAS (AMENDMENT OF PROVISIONS) ACT, 2023 (18 of 2023), as published in the Gazette of India, Extraordinary, Part II, Section 1, dated the 11th August, 2023, Issue No. 21, at page 48, lines 41 and 42, *for* 'a fine', *read* 'or a fine'.

भारत का राजपत्र The Gazette of India

सीजी-डीएल-ए-१३१०२०२३-२४९४१२
XX
सीजी-डीएल-ई-१३१०२०२३-२४९४१२
XX

असाधारण

असाधारण

भाग II—विभाग ३—उप-विभाग (ii)

भाग II—विभाग ३—उप-विभाग (ii)

अधिकृतपणे प्रकाशित

प्राधिकरणाने प्रकाशित केलेले

क्रमांक ४३३५]

नवी दिल्ली, शुक्रवार, १३ ऑक्टोबर २०२३/आज, २१ जानेवारी १९४५

क्रमांक ४३३५]

नवी दिल्ली, शुक्रवार, १३ ऑक्टोबर २०२३ / अश्विना २१, १९४५

कायदा आणि न्याय मंत्रालय

(कायदेशीर व्यवहार विभाग)

ऑर्डर करा

नवी दिल्ली, १३ ऑक्टोबर,

एस.ओ. ४५०६(ई).— मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) (यापुढे सदर कायदा म्हणून संदर्भित)

(यापुढे राष्ट्रपती म्हणून संदर्भित) यांना १४ सप्टेंबर २०२३ रोजी राष्ट्रपतींची संमती मिळाली आहे;

आणि ज्याअर्थी, सदर कायद्याच्या कलम ३२ मध्ये भारतीय मध्यस्थी परिषदेच्या रचनेची तरतूद आहे;

आणि ज्याअर्थी, सदर कायद्याच्या कलम ३ च्या कलम (ओ) मध्ये "सदस्य" या शब्दाची व्याख्या परिषदेच्या कोणत्याही सदस्यासाठी केली आहे;

म्हणजे पूर्णवेळ किंवा अर्धवेळ सदस्य आणि त्यात अध्यक्षांचा समावेश आहे;

आणि, सदर कायद्याच्या कलम ३२ मधील उप-कलम (३) सदस्यांच्या पगार, भत्ते आणि इतर अटी आणि शर्तीशी संबंधित आहे.

मध्ये नियम लिहून देण्याची तरतूद करणे

आणि, कलम ३२ च्या उप-कलम (४) आणि कलम ५१ च्या उप-कलम (२) च्या खंड (ब) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे, सदस्यांना देय रक्कम

प्रवास भत्ता आणि इतर भत्त्यांबाबत नियम विहित करण्याची तरतूद करणे;

आणि, सदर कायद्याच्या कलम ३२ च्या उप-कलम (४) अंतर्गत बनवलेल्या नियमानुसार, अल्पकालीन सदस्य लागू असतील आणि पूर्णवेळ सदस्यांच्या बाबतीत भत्ते सदर कायद्याच्या कलम ३२ च्या उपकलम (३) अंतर्गत दिले जातील. नियमांच्या अधीन असेल;

आणि, सदर कायद्याच्या कलम ३२ च्या उपकलम (४) अंतर्गत भारतीय मध्यस्थी परिषदेचे अल्पकालीन सदस्य प्रवास भत्ता आणि देय असलेल्या इतर भत्त्यांसाठी नियम होईपर्यंत गोंधळ आणि अडचण निर्माण होऊ शकते "सदस्य" हे शब्द "अर्धवेळ सदस्य" या शब्दांनी बदलले नसल्यास;

आणि, सदर कायद्याच्या दहाव्या अनुसूचीमध्ये ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा ३५) मध्ये केलेल्या सुधारणा साठी तरतूद करणे

आणि ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा ३५) च्या कलम ३७ मध्ये अशी तरतूद आहे की जिल्हा आयोग किंवा राज्य आयोग किंवा राष्ट्रीय आयोग, जसे असेल तसे, पक्षांच्या अर्जावर, मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) अंतर्गत मध्यस्थीद्वारे वाद मिटविण्यासाठी पाठवतील;

आणि, मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) च्या कलम ७ नुसार, न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाला पक्षकारांना परवानगी देण्याचा अधिकार असेल मध्यस्थीचा संदर्भ घेण्याचा अधिकार प्रदान करणे आणि ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा) मध्ये सुधारणा करणे.

मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३५) च्या दहाव्या अनुसूचीद्वारे सुधारित केल्यानुसार, लवाद कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) चे कलम ३७, कायद्याचे कलम ७ लागू नाही आणि "पक्षांनी केलेल्या अर्जावर, पक्षांना लवाद कायदा, २०२३ अंतर्गत प्रकरण सदर कार्यवाहीपर्यंत तहकूब करण्याचा अधिकार असेल."

"उक्त कायद्यांतर्गत मध्यस्थीद्वारे विवादांचे निराकरण करावे" या शब्दांसाठी, उक्त तरतुदीची अंमलबजावणी करण्यात अडचण.

आक्षेप दूर करण्यासाठी "मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत मध्यस्थीद्वारे विवादांचे निराकरण होऊ शकते" हे शब्द घालणे आवश्यक आहे.

म्हणून, आता, केंद्र सरकार, मध्यस्थी कायदा, २०२३ च्या कलम ५४ च्या उप-कलम (१) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, वापरून, खालील पाण्यांना सदर करिनिया काढून टाकण्याचे आदेश देतो, म्हणजे:-

१. संक्षिप्त शीर्षक आणि सुरुवात.—(१) या आदेशाला मध्यस्थी (अडचणी दूर करणे) आदेश, २०२३ असे म्हटले जाऊ शकते.

(२) ते १३ ऑक्टोबर २०२३ रोजी अंमलात येईल.

२. मध्यस्थी कायदा, २०२३ मध्ये, -

(अ) कलम ३२ मध्ये, उप-कलम (४) मध्ये, "सदस्य" या शब्दाऐवजी "अर्धवेळ सदस्य" हे शब्द वापरले जातील;

(ब) कलम ५१ मध्ये, उपकलम (२) मध्ये, खंड (ब) मध्ये, "सदस्य" या शब्दाऐवजी, "अल्पकालीन सदस्य" हे शब्द वापरा.

लियांगे;

(क) अनुसूची १० मध्ये, ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ मधील सुधारणांशी संबंधित कलम ३७ मध्ये, "पक्षांनी

अर्ज केल्यावर, मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत वाद मध्यस्थीद्वारे सोडवण्यासाठी पाठवले जातात.

"मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत मध्यस्थीद्वारे वाद मिटवावेत" या शब्दाऐवजी "मध्यस्थी कायदा, २०२३ अंतर्गत मध्यस्थीद्वारे वाद मिटवावेत" हे शब्द वापरले जातील.

"जन्मतारीख निर्दिष्ट करू शकते" हे शब्द बदलले जातील.

[एफ. क्रमांक अ- ६००११/४५/२०२३-एडीआर]

डॉ. राजीव मंजन, अतिरिक्त सचिव

कायदा आणि न्याय मंत्रालय

(कायदेशीर व्यवहार विभाग)

ऑर्डर करा

नवी दिल्ली, १३ ऑक्टोबर २०२३

SO 4506(E).—जरी, मध्यस्थी कायदा, 2023 (2023 चा 32) (यापुढे सदर कायदा म्हणून संदर्भित) ला 14 सप्टेंबर, 2023 रोजी राष्ट्रपतींची संमती मिळाली ;

आणि, ज्याअर्थी, सदर कायद्याच्या कलम ३२ मध्ये भारतीय मध्यस्थी परिषदेच्या रचनेची तरतूद आहे;

आणि, ज्याअर्थी, सदर कायद्याच्या कलम ३ मधील कलम (०) मध्ये "सदस्य" या शब्दाची व्याख्या केली आहे ज्याचा अर्थ पूर्णवेळ किंवा परिषदेचे अंशकालिक सदस्य आणि अध्यक्षांचा समावेश आहे;

आणि, ज्याअर्थी, सदर कायद्याच्या कलम ३२ च्या उपकलम (३) मध्ये सदस्यांचे वेतन, भत्ते आणि इतर अटी व शर्तीबाबत नियम विहित करण्याची तरतूद आहे;

आणि, ज्याअर्थी, कलम ३२ चे उप-कलम (४) आणि कलम ५१ च्या उप-कलम (२) चे खंड (ब) सदस्याला देय असलेल्या प्रवास आणि इतर भत्त्यांच्या संदर्भात नियम विहित करण्याची तरतूद करते;

आणि, ज्याअर्थी, उक्त कायद्याच्या कलम ३२ च्या उपकलम (४) अंतर्गत बनवले जाणारे नियम फक्त अंशकालिक सदस्यांना लागू असतील आणि पूर्णवेळ सदस्यांच्या संबंधातील भत्ते सदर कायद्याच्या कलम ३२ च्या उपकलम (३) अंतर्गत बनवले जाणारे नियम अंतर्गत समाविष्ट असतील;

आणि, जर "सदस्य" हा शब्द "अर्धवेळ सदस्य" या शब्दाने बदलला नसेल तर, सदर कायद्याच्या कलम ३२ च्या उपकलम (४) अंतर्गत भारतीय मध्यस्थी परिषदेच्या अंशकालिक सदस्याला देय असलेल्या प्रवास आणि इतर भत्त्यांसाठी नियम सूचित करण्यात गोंधळ आणि अडचण येऊ शकते;

आणि, ज्याअर्थी, सदर कायद्याच्या दहाव्या अनुसूचीमध्ये ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा ३५) मध्ये सुधारणा करण्याची तरतूद आहे;

आणि, ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा ३५) च्या कलम ३७ मध्ये अशी तरतूद आहे की जिल्हा आयोग किंवा राज्य आयोग किंवा राष्ट्रीय आयोग, जसे असेल तसे, पक्षांच्या अर्जावर मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) अंतर्गत मध्यस्थीद्वारे विवाद मिटविण्यासाठी पाठवू शकतात;

आणि, मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) च्या कलम ७ मध्ये न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाला पक्षांना मध्यस्थीकडे पाठविण्याचा अधिकार प्रदान केला आहे आणि ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ (२०१९ चा ३५) च्या कलम ३७ मध्ये, मध्यस्थी कायदा, २०२३ (२०२३ चा ३२) च्या दहाव्या अनुसूचीद्वारे सुधारित केल्याप्रमाणे, सदर कायद्याच्या कलम ७ शी सुसंगत नाही आणि सदर तरतुदीच्या अंमलबजावणीतील अडचण दूर करण्यासाठी "पक्षांनी अर्ज केल्यास" हे शब्द "कदाचित" या शब्दाने बदलणे आवश्यक आहे.

म्हणून, आता, मध्यस्थी कायद्याच्या कलम ५४ च्या उपकलम (१) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, २०२३, केंद्र सरकार वरील अडचणी दूर करण्यासाठी खालील आदेश जारी करते, म्हणजे:-

१. संक्षिप्त शीर्षक आणि सुरुवात.— (१) या आदेशाला मध्यस्थी (अडचणी दूर करणे) आदेश, २०२३ असे म्हटले जाऊ शकते.

(२) ते १३ ऑक्टोबर २०२३ पासून अंमलात येईल .

२. मध्यस्थी कायदा, २०२३ मध्ये, -

(अ) कलम ३२ मध्ये, उपकलम (४) मध्ये, "सदस्य" या शब्दासाठी, "अर्धवेळ सदस्य" हे शब्द असतील बदललेले;

(ब) कलम ५१ मध्ये, उपकलम (२) मध्ये, खंड (ब) मध्ये, "सदस्य" या शब्दासाठी, "अर्धवेळ सदस्य" हे शब्द बदलले जाईल;

(८) ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१९ मधील सुधारणांशी संबंधित दहाव्या अनुसूचीमध्ये, कलम ३७ मध्ये, "पक्षांच्या अर्जावर" हे शब्द, "कदाचित" हे शब्द बदलले जातील.

[एफ. क्र. ए-६००११/४५/२०२३-एडीआर]

डॉ. राजीव माणी, अतिरिक्त सचिव.